

ПОГЛЕД КЪМ АНТРОПОЛОГИЧНИТЕ И СОЦИОЛОГИЧНИ ИДЕИ

Иван Евтимов *

Двете социални науки, които са изключително близки, са антропологията и социологията. И двете науки използват едни и същи подходи, едни и същи методи, споделят едни и същи философски основи, имат един и същ предмет на изследване – обществото.

Макар да се развиват паралелно и на пръв поглед незивисимо една от друга, между тях има постоянно преливане на идеи, обсъждат се едни и същи теми и често се стига до едни и същи заключения.

В текста по-долу се опитавм да покажа как и антропологията и социологията се основават на едни и същи подходи.

СОЦИАЛНИЯТ ЕВОЛЮЦИОНИЗЪМ

Основни положения

В първите години от развитието на антропологията и социологията, преобладаващия възглед е бил, че културата се развива по единен и прогресивен начин. Еволюцията заета от теорията на Дарвин за естествения подбор може да обясни и развитието на културата във времето. Точно както видовете се развиват към все по-сложна организация, така и културата и обществото се развиват от по-прости към по-комплексни форми. Повечето от обществата минават през едни и същи етапи, за да стигнат до един общ край. Промените се зараждат вътре в културата, така че развитието е вътрешно детерминирано.

Еволюционният прогрес на обществото е приет от науката. През просвещението френските и шотландски морални философи използват еволюционната схема през 18-ти век. Между тях е Монтескьо, който предлага една еволюционна схема, състояща се от три етапа: ловуване или дивачество, скотовъдство или варварство и цивилизация.

Тази схема става много популярна през 19-ти век и мислители като Тейлор и Морган адаптират тази схема (Seymour-Smith 1986:105).

В средата на 19-ти век Европа успешно е завладяла и колонизирала до този момент непознати и чужди територии. Това глобално движение води до запознаване с хора, които водят твърде различен начин на живот, който европейците намират за твърде проблематичен. Еволюционното обяснение е опит за отговор защо има толкова различни общества. Културната и социална еволюция е първата систематична антропологическа и социологическа теория, с която са се опитвали да обяснят различията между хората в света.

Представата за разделяне на етнологическите данни по еволюционните етапи, започвайки от примитивните до цивилизованите е била фундаментална през 19-ти век.

Работите на Дарвин и новите крос културни и археологически данни позволяват да се появи цяла генерация от еволюционни теоретици. Тези теоретици разработват конкурентни схеми за общия социален и културен прогрес, както и за произхода на различните институции като религията, жетибата и семейството.

Въпреки че и социолози и антрополози споделят еволюционния подход, съществуван определени различия в еволюционните им схеми. Антрополозите се съсредоточават повече в първобитните общества и по-подробно описват първите етапи на еволюцията и почти не се занимават с модерните общества. Социолозите, обратно, отделят твърде малко място на ранните етапи и предпочитат да се съсредоточат в анализа на съвременните им общества.

Едуард Б. Тейлор не е съгласен с някои от ранните от 19-ти век френски и английски автори., водени от консервативния философ Джозеф дьо Местр. Спроед тях американските индианци, както и другите примитивни хора са примери за културна дегенерация. Тейлър твърди, че хората от различните области са еднакво способни да се развиват и прогресират по етапите. „Примитивните групи са достигнали своята позиция чрез обучение, а не чрез забравяне (Tylor 2006:36).

Тейлор твърди, че културата се е развила от прости към сложни форми и че всички общества минават през трите базисни етапа, посочени от Монтескьо и прогресът е възможен за всички.

За да се справи с културните вариации, Тейлор както и другите еволюционисти постулира, че различните съвременни общества са на различни степени на еволюцията. Според този възглед, най простите общества още не са достигнали по-високите етапи. Те приличат на древните общества. В по-развитите общества могат да се видят доказателства за еволюцията чрез присъствието на това, което Тейлор нарича оцелели – следи от ранни обичаи, оцелели в днешните култури. Правенето на керамични изделия е един пример за оцеляване. Първите хора са ги правили от глина, днес можем да ги правим от метал да са по-здрави, но все още предпочитаме гърнета и чинии от глина.

Тейлър е вярвал, че има психическо единство между хората, което обяснява паралелните еволюционни следствия в различните културни традиции. С други думи, поради основните подобия в мисленето на всички хора, различните общества намират еднакви решения на един и същ проблем независимо един от друг. Но Тейлор посочва, че културните черти могат да се разпространяват от едно общество в друго, когато те влизат в контакт.

Друг привърженик на униформената и прогресивна еволюция през 19-ти век е бил Луис Хенри Морган. Адвокат в Нюйорк Морган започва да се интересува от Ирокезките острови и защитава техният резерват в голямо дело за земя. Като благодарност ирокезите приемат Морган за член на племето, който ги е наричал „благородни диваци”.

В своята най-добре позната работа „Древното общество” Морган разделя еволюцията на същите три етапа. Но той разделя дивачеството и варварството на под етапи висш, среден и нисък етап. Всеки етап се различава по технологичното развитие и има отражение в моделите на живот, женитба, семейство и политическа организация. В „Древното общество” той пише: Неоспоримо е, че един вид семейство е съществувал и при дивачеството, друг при варварството и трети при цивилизацията. Тези три отделни форми са свързани помежду си окато следствие от един природен и необходим прогрес. "(Morgan 1877:3).

Всеки етап се характеризира с технологично постижение и има идентификационен белег. Средното дивачество е белязано от постижението риболов и от откритието на огъня, а висшето от откритието на лъка и стрелата; ниското варварство открива керамиката, средното опитомяването на животните и напояването,

а висшето открива производството на желязо. Цивилизацията открива писмото. (Morgan 1877: chapter 1). За Морган, културните черти, разделящи различните етапи произлизат от няколко „първични ембриона на мислене“ – ембриони, формирани още когато хората са били диваци и по късно развили се в „принципните институции на човечеството.“

Морган постулира, че етапите на технологично развитие се асоциират с различни културни модели. Например, той спекулира, че семейството преминава през шест етапа. „Човешкото общество започва в ордата, където е имало промискуитет“ без сексуални забрани и без семейна структура. На следващият етап групи от братя и сестри се женят и сексуалните отношения между брат и сестра са позволени. На третия етап започва да се практикува груповият брак, но на братята и сестрите не е позволено да се женят. На четвъртия етап, който продължава и при варварството, започва брака по двойки. В средващият етап в семейството започва да властва мъжа, който може да има повече от една жена едновременно. Накрая при етапа на цивилизацията се появява моногамното семейството, в което мъжа и жената имат относително равни права.

Морган е вярвал, че семейните форми с прогреса стават все по-малки. Това е следствие от еволюцията на семейството. Този извод противоречи на множеството етнографски данни, натрупани след Морган.

Въпреки, че работите на еволюционистите стигат до един и същ край, те имат твърде различни идеи и се фокусират върху различни неща в изследванията си. Така сър Джеймс Фрейзър се фокусира върху еволюцията на религията и вижда прогреса на човечеството като резултат от еволюцията на психологическите и мисловни системи. Други известни еволюционисти са Мейн, МакЛелан и Баховен.

Важно е да се отбележи, че всички ранни еволюционни схеми са еднолинейни. Еднолинейната еволюция означава, че всички групи преминават през едни и същи етапи. Групите, които са на един и същ етап от развитие се разглеждат като почти единични. Така съвременните примитивни групи са представители на ранните етапи на развитие.

Социалната еволюция предлага една алтернатива на християнския подход към разбирането на културното разнообразие и е срещнала голяма опозиция. Според този нов възглед еволюцията е една линия на прогрес, при който по ниските етапи са

необходимо условие за по-висшите. Еволюционистите критикуват религиозния подход, който изисква божествено откровение, за да се разбере цивилизацията.

Самите еволюционисти спорят относно по-примитивните етапи на обществото. Споровете се водят около промискуитетя, матриархата и патриархата.

Морган оказва голямо влияние върху Маркс. Маркс конспектира „Древното общество”, но като материалист не приема обясненията за еволюцията като резултат от развитието на мисловните форми. Има много паралели между еволюционната теория на Морган и историческия материализъм на Маркс, но той и Енгелс създават теория, която показва развитието като резултат от материалните промени, идващи с развитието на производителните сили. Те разширяват еволюционната схема на Морган като прибавят етапа на комунизма, който е завръщане, но на по-висока степен към първобитното общество и при който моногамията, частната собственост и държавата няма да съществуват.

Двадесети век донася края на еволюционизма в културната антропология. Водещ критик е Франц Боас, който не се съгласява, че има универсални закони, управляващи човешката култура. Боас изтъква, че еволюционистите от 18-те век не са разполагали с достатъчно информация, за да направят своите обобщения. Историзмът и по-късно функционализмът са реакции на еволюционизма.

Водещи фигури в антропологията:

Йохан Якоб Баховен (1815-1887). Швейцарски юрист и класицист, който развива теорията за еволюцията на родствените системи. Той постулира, че примитивния промискуитет е заменен от матриархата и след това от патриархата. Този последен етап е свързан с появата на частната собственост и възникналото у мъжа желание да я предаде на своите деца. Морган приема тезите на Баховен. (Seymour-Smith 1986:21).

Сър Джеймс Джордж Фрейзър (1854 - 1951). Образован в Кембридж, той е последният английски класически еволюционист. Той е бил енциклопедичен събирач на информация (без да е работил на полето) и е издал дузина томове, включително популярната „Златната клонка”. Фрейзър обобщава изучаването на магията и религията, твърдейки че „магията идва първа в човешкото мислене, след това религията и след това науката, всяка давайки бавно и не изцяло път на другата. Фрейзър изучава

ролята на суеверието при еволюцията на културата, твърдейки че то усилва респекта към частната собственост, към брака и допринася за стриктното спазване на правилата на сексуалния морал.

Сър Джон Лубок (1834-1914; Lord Avebury). Ботанист и археолог, който следва стриктно Дарвин. Той изковава термините „Палиолит“ и „Неолит“ В книгата си „Преисторичните времена, както са илюстрирани от древните останки и обичаите на модерните диваци“ той въвежда и понятието „каменен век“. Той също се съмнява в дегенеративната теория, пишейки: „Широко е разпространено мнението, че днешните диваци са мизерни останки от някога цивилизовани нации, но въпреки че има примери за национален упадък, няма научни доказателства, че такъв е случаят.

Той въвежда 4 етапа на религиозното развитие: атеизъм, тотемизъм, идолопоклонство и монотеизъм.

Сър Хенри Джеймс Съмър Мейн (1822-1888) е английски юрист и социален теоретик, който се фокусира върху развитието на правните системи от основани на родството към системи, основани на териториален признак, от статус към договор и от граждански към криминален закон.

Мейн твърди, че повечето първобитни общества са патриархални и отхвърля промискуитета и матриархата. Той също възразява срещу еднолинейната еволюция.

Джан Ф. МакЛелан (1827-1881). Шотландски юрист, който се увлича по етнографията заинтересован от практиката на крадене на булки. От нея той изгражда теория за еволюцията на брака. Той също постулира периоди на промискуитет и матриархат. Неговите аргументи започват с практиката да се убиват женските деца, защото не ловуват и не допринасят за оцеляването на племето. Но намаляването на жените води до краденето на булки и до братската полиандрия., което пък води до патриархалното наследяване. В своята книга „Примитивният брак“ той създава понятията екзогамия и ендогамия. (Seymour-Smith 1986:185-186).

Луис Хенри Морган (1818 - 1881). Най-влиятелният еволюционен теоретик и баща на американската антропология.

Сър Едуард Тейлор (1832 - 1917). Поставя антропологията на солидна основа и отхвърля дегенеративната теория. Неговите главни приноси са в изучаването на религията и митологията. Той разглежда магията, астрологията и вещерството като ключове към примитивните религии. Определя три етапа – анимизъм, политеизъм и монотеизъм.

Първ използва статистика в антропологията.

Водещи фигури в социологията:

Жан Антуан Кондорсе (1743-1794).

Френски математик и социолог, известен като представител на френското просвещение. Благодарение на своите работи по геометрия, интегрално изчисление и астрономия на 26 години става член на Академията на науките, а от 1773 г. заема поста секретар на Академията.

През 1789 г. е избран за член на Комуната на град Париж и му възлагат разработката на план за реорганизация на общината. През 1791 г. е избран в Законодателното събрание и като заместник председател на събранието взема участие в комисията по изработка на конституция. Кондорсе започва публично да критикува политиката на якобинския Конвент. Конвентът отхвърля неговият проект за конституция и издава заповед за ареста му. Няколко месеца Кондорсе се крие в дома на вдовицата на скулптура Верне и пише «Ескиз на историческата картина на прогреса на човечеството» Не желайки да излага на смъртна опасност укривателката си, Кондорсе напуска дома ѝ. Очаквайки да бъде гилотиниран, той успява да се самоубие, поглъщайки отрова.

Огюст Конт пише за него: «От времето на Монтескьо, единственият успех на социологията е свързан с името на знаменития и нещастен Кондорсе. В неговият трактат за първи път научно е формулирана идеята за постъпателното движение на човечеството.

До Кондорсе е съществувала теория, която е сравнявала живота на човечеството с живота на отделния човек, тоест преминаващо през младост, зряла възраст и старост. Вярвали са, че ако една нация измине периодите си, нищо не може да я спаси. Освен това, историята се е представяла като фатален кръговрат. Тази теория принадлежи на Вико и е изглеждала правдоподобна. За доказателство обикновено привеждали сравнението между класическата древност и феодалната анархия на Средните векове. Тези възгледи довели до мнението, че човекът след като се е отделил от своето естествено състояние е загубил правото на лична свобода и на равенство и се една дума, върви назад. Кондорсе доказва несъстоятелността на това неутешително мнение. В същото време Кондорсе не си закрива очите пред печалните факти – той признава съществуването на такива епохи, в които човечеството е отстъпвало назад или се е отклонявало от верния път.

В своя труд «Ескиз на историческата картина на прогреса на човечеството» Кондорсе дели историята на човечеството на десет епохи. Първата се отнася към времето, когато хората са живели на отделни семейства, след това няколко семейства са се обединявали и образували един народ. Втората епоха е тази на скотовъдските народии и прехода към земеделие. Третата епоха се характеризира с успехите на земеделските народи до изобретяването на писмеността. Четвъртата епоха е белязана от успехите на човешкия ум в Гърция и специализацията на науките, станала по времето на Александър Велики. Петата епоха е от развитието на науките до техния упадък. Шестата епоха е упадък на просвещението до началото на неговата реставрация. Седмата епоха е откриване на книгопечатането. Деветата епоха е от Декарт до Френската република, а десетата ще бъде в бъдещия успех на човешкия разум.

Шарл Луи дьо Секондант, барон де Ла Бред и де Монтескьо(1689 – 1755)

Френски социален коментатор и политически мислител, който е живял по време на просвещението. Той е известен със своята теория за разделяне на властите. Разделението на властите е приложено в много конституции. Той също е въвел и популяризировал понятията феодализъм и Византийска империя.

Притежавайки огромно богатство Монтескьо се отдава на литературна дейност. Зрялата му творба „Духът на закона”, е публикувана анонимно през 1748 г. и бързо

оказала изключително голямо влияние във Франция. Тя е посрещната враждебно и от привържениците и от противниците на режима. Католическата църква веднага забранява книгата, заедно с другите работи на Монтескьо. Затова пък той получава най-високи похвали зад граница и особено в Англия. Особено уважаван е Монтескьо в Британските колонии в Америка. Неговите идеи оказват голямо влияние върху основателите на американската нация и неговият принцип за разделение на властите заляга в конституцията на САЩ.

Във своята философия на историята Монтескьо минимизира ролята на индивидуалната личност и на отделното събитие. Всяко историческо събитие е предизвикано от принципни промени. Ако особен случай като резултата от една битка, съсипе държавата, то има по-обща причина, която е предизвикала рухването на държавата и битката е само следствие от тази обща причина. Той илюстрира това с Рим. Преходът от република към империя не се дължи на Цезар и Помпей, защото ако не са били те, други личности щели да го направят. Причината не е в амбицията на Цезар, а в амбициите на човека изобщо.

Монтескьо е считан за предшественик на антропологията заедно с Херодот и Тацит. Той е първият, който разширява сравнителния метод за класификация на политическите форми в човешките общества. Френският политически антрополог Джордж Баландер разглежда Монтескьо като „инициатор на научната работа в културната и социална антропология.” Според антропологът Покок , неговият „Духът на закона” е първият систематичен опит да се изследват разликите в човешкото общество, да се класифицират и сравняват и да се изучава функционирането на институциите. Политическата антропология на Монтескьо е в основата на неговата теория за държавата.

Монтескьо разделя френското общество на три класи – монархия, аристокрация и обикновени. Той извежда два типа държавна власт – властта на суверена и административната власт. Административната власт от своя страна се дели на изпълнителна, законодателна и съдебна. Те трябва да бъдат наистина отделени и да бъдат независими една от друга, така че влиянието на една от тях, да не бъде способно да надвие влиянието на другите две поотделно или в комбинация.. Това е радикална идея, защото изцяло елиминира държавната структура на френската монархия.

Има три главни форми на управление, всяка една от които е подкрепяна от определен социален принцип. Монархията (държава, управлявана от наследствена фигура – крал, кралица, император), която лежи върху принципа на честта. Републиката (държава, управлявана от избрани от народа лидери), която се основава на принципа на добродетелта и деспотизмът (държава, управлявана от диктатор, която се основава на страха). Свободните държави зависят от крехкото конституционно съгласие. Монтескьо отделя четири глави от „Духът на закона” на дискусиата за Англия, съвременно свободно управление, където свободата се поддържа от баланса на властите. Монтескьо се тревожи, че във Франция посредническата власт на аристокрацията между властта на принца и народа е ерозирана.

Монтескьо изпреварва своето време като се обявява против робството. Той пише сатиричен хипотетичен лист от аргументи за защита на робството. Но както много хора от своето поколение Монтескьо също е имал някои възгледи, които могат да изглеждат неприемливи. Така, той е приемал ръководната роля на наследствената аристокрация, както и ценността на първородството и ако той твърди, че една жена може да бъде начело на държавата, в същото време не смята, че жената може да бъде глава на семейството.

Климатичната теория

ДРУГ ПРИМЕР ЗА АНТРОПОЛОГИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ НА МОНТЕСКЬО Е „КЛИМАТИЧНАТА ТЕОРИЯ”, ИЗЛОЖЕНА В „ДУХЪТ НА ЗАКОНА”. СПОРЕД НЕЯ КЛИМАТЪТ ИМА СЪЩЕСТВЕНО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ЧОВЕКА И ОБЩЕСТВОТО. НАБЛЯГАЙКИ НА СРЕДОВОТО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ МАТЕРИАЛНИТЕ УСЛОВИЯ НА ЖИВОТ, МОНТЕСКЬО ИЗПРЕВАРВА РАЗБИРАНЕТО НА МОДЕРНАТА АНТРОПОЛОГИЯ ЗА ПРИНОСА НА МАТЕРИАЛНИТЕ УСЛОВИЯ КАТО ЕНЕРГИЙНИ ИЗТОЧНИЦИ, ОРГАНИЗИРАНИ ПРОИЗВОДСТВЕНИ СИСТЕМИ И ТЕХНОЛОГИИ ЗА РАЗВИТИЕТО НА КОМПЛЕКСНИТЕ СОЦИОКУЛТУРНИ СИСТЕМИ.

Според Монтескьо климатът на Франция е идеален за развитието на обществото. В по-топлите страни хората са с твърде горещ темперамент, докато в по-студените те са студени или вдървени. Климатът на средна Европа е оптимален. Подобно твърдения има и в Историята на Херодот, в Германик на Тацит и в работите на Ибн Калдун.

Клод Хенри Сен Симон (1760-1825). Той има заслуга за развитието и на

консервативната социология като тази на Конт и на марксизма, който в много отношения е критичен към консервативните теории. Сен Симон иска съхраняване на обществото такова, каквото то е, въпреки че той не вярва в завръщането на обществото към средните векове като де Боналд и де Местр. В допълнение, той е позитивист и е вярвал, че социалните явления могат да бъдат изследвани със същите научни методи, които се прилагат в природните науки. Откъм радикалната страна Сен Симон е съзнавал нуждата от социалистически реформи, по-специално централизираното управление на икономическата система. Той също вярва, че както буржоазията измества феодалната аристокрация, така е неизбежно, че работническата класа ще измести капиталистите.

Конт за развитието на обществото

Няколко социални философи, които никога не са наричали себе си социолози, днес се разглеждат като основатели на дисциплината. Най-важният от тях е Карл Маркс. След това е френския аристократ Сен Симон, писателят Алекси дьо Токвил и в по-малка степен английският философ и икономист Джон Стюарт Мил. Всички те са спекулативни мислители, както и Конт и Спенсер и техните предшественици от 17-ти и 18-ти век. През 19-ти век се развива и една твърде различна традиция на емпиричното и статистическо изследване, която по-късно се инкорпорира в академичната социология, особено в САЩ.

Думата социология се появява за първи път в четвъртия том на книгата на Август Конт (1798-1857) - Курсове по позитивна философия, публикувана през 1839 г. Той определя социологията като една нова наука, която ще открива законите на човешкото общество, както се откриват законите на природата чрез прилагане на методите на обективното изследване, доказали своята успешност във физическите науки.

Нормално е да се започне с Конт не само защото той дава име на новата наука, но защото той е и един влиятелен автор, на който по-късните социолози дължат много. Наистина, много от своите идеи той фактически заимства от други.

Няколко мислители пласират идеята, че историята на човечеството се управлява от някакъв ред и че е възможно да разкрием нейните закони. Конт е бил увлечен от тази

идея за природното развитие на обществото, но в допълнение той заимства от Кондорсе (1743-94) представата за еволюцията на обществото и движението му по пътя на прогреса. Конт идентифицира три етапа на развитие. Това са три етапа на интелектуално развитие като всеки кореспондира с три етапа на социално развитие. Неговият забележителен Закон за трите състояния е бил изказан преди него в рудиментарна форма от Р.Ж. Турго (1727-81) и от Сент-Симон (1760-1825), но Конт го развива и прави популярен. Накратко той твърди, че света, обществото, групите, науката и индивидите, включително всеки аспект на човешкото знание трябва да мине през три етапа на теоретическо развитие: теологически или фиктивен, метафизически или абстрактен и научен или позитивен.

Основата на неговите аргументи е индукцията. Той показва как историята на човешкото мислене се описва адекватно от този закон и твърди че няма случаи на регресивно развитие. Теологическият етап е първи и характеризира света до 1300 година. Той изтъква, че примитивния човек интерпретира и наблюдава в понятията на своя опит и това го води до персонализирането и хуманизирането на природните явления и обекти като планините, потоците и мисли че те притежават сили и желания и съзнание и че притежават душа. Така човек започва да зависи в своето мислене от чужди сили, които трябва да опознае за да предаде смисъл и значение на света, в който живее. Това е първият етап от интелектуалното развитие, но даже в началото има нещо от позитивната наука, тъй като човек винаги забелязва някои природни регулярности. Така се стига до втората фаза. Тя е метаизическата, не много по-различна от първата, с изключение на персоналните богове, които спомагат да се развият абстракциите като същности и сили. Вярва се именно в абстрактни сили като природата или бога, с които се обяснява почти всичко. Това е критичен и самокритичен етап и твърде скоро (в 1800 година) светът преминава към позитивната фаза, когато човек изучава природата и себе си обективно, без да се поддава на чувствата. Той вече не търси никакви абсолютни сили, а се заема с наблюдение на света и търси да открие законите, които го управляват. При позитивният етап, човек изучава природата и хората обективно и безстрастно. Той не се опитва да си обясни явленията с техния произход или с края, който обслужват, а се опитва да открие законите на съществуване и последователност. Например няма

дъжд, ако няма облаци и тука имаме съществуване. Ние не се интересуваме защо вали дъжда или защо облаци се събират, а установяваме повторемостта - когато вали има облаци и последното предшества първото.

В своята теория за света, Конт се концентрира върху интелектуалните фактори. Интелектуалното безредие води и до социално. Безредието произтича от факта, че и в позитивния етап, продължават да съществуват идеи от по-ранните етапи. Само когато позитивното мислене получи пълен контрол и развитие, социалните сътресения ще спрат. Но това трябва да е еволюиен процес и да не бъде ускоряван чрез революции. Позитивизмът ще се наложи, но не толкова бързо. А социологията е силата, която може да помогне, тъй като става въпрос първо за една интелектуална промяна.

След това Конт се опитва да направи паралел с развитието на човешкото общество от стадия на милитаризма към стадия на правото и към индустриалната епоха. Милитаризмът, според него е бил необходим за да се развият примитивните социални групи. Той налага дисциплина и свързва групите в общ ред. Има връзка между теологическия и военен етап, защото хората се сплотяват повече и се бият по-добре, когато служат на свръхприродни цели. Правният или законов етап се гради повече на правото и конституционното съгласие, отколкото на сила и страх. Връзката му с метафизическия или абстрактен етап не е трудно да се види. Също и между научния и индустриалната епоха.

Конт вярва, че бъдещето ще се състои от икономическа експанзия, мир между нациите и нарастване на всеобщо приетото знание. Той вижда един нов свят на позитивен дух, в който науката контролира нещата. В науката той включва социологията като венец на интелектуалните постижения. Развитието на социологията е от изключителна важност, защото тя хуманизира другите науки, показвайки им, че техните истински функции са да допринасят за развитието на човечеството.

Неговият план е продукт на надеждата и интелектуалната възбуда от Просвещението, но той е също продукта на страха от несигурността на революцията и Наполеоновите войни. Това е схема на научно социално развитие и тя е повлияла на много хора.

Работите на Конт могат да бъдат видени, поне отчасти, като реакция срещу Френската революция и Просвещението. Той е бил обезпокоен от анархията в обществото и е бил критично настроен към онези френски мислители, които са възхвалявали просвещението и революцията. Той развива своя научен възглед - позитивизма или позитивистката философия, за да се бори с това, което той нарича негативна и разрушителна философия на Просвещението. Конт е изпитал влиянието на консервативните католически философи, но той не вярва, че е възможно връщането към Средните векове. Той създава много по-развита теоретична система.

Конт се стреми да развие една социална физика, която той по-късно нарича социология, за да се бори с негативната философия и анархията, които според него са обхванали френското общество. Използването на понятието “социална физика” показва ясно, че Конт се стреми да създаде точна наука. Тази нова наука, според него, неизбежно ще стане водеща, тъй като ще се занимава както със социалната статика (съществуващата социална структура), така и със социалната динамика (социалната промяна). Въпреки че и двете изискват търсенето на законите на обществения живот, социалната динамика е по-важна. Конт се интересува от социалните реформи, с които могат да се поправят злините нанесени от революцията и просвещението. Но той отхвърля революционните промени, защото правилният път е природната еволюция на обществото. Реформите само могат да подпомогнат еволюцията.

Множество от идеите на Конт са от голямо значение за развитието на социологията - основният му консерватизъм, реформизма, сциентизма и еволюционното виждане на света. И други аспекти на неговите работи са от значение. Например, той не взема като основа на анализ индивида, а по-големи цялостности като семейството. От значение е и идеята му, че трябва да изследваме и структурата и промяната. От много голямо значение за развитието на структурния функционализъм е твърдението на Конт за систематичния характер на обществото - наличието на връзки между различните компоненти на социалната структура. Той също придава голямо значение на ролята на консенсуса в

обществото, а не на противоречията.

Конт набляга на необходимостта от социологически изследвания, вместо абстрактно теоретизиране. Социолозите трябва да използват експеримента и сравнителния исторически анализ. Накрая той вярва, че социологията ще стане водеща интелектуална сила в света, защото тя прави възможно интерпретирането на социалните закони и развитието на реформите, с които да се решават социалните проблеми.

Конт създава позитивистично ориентираната социология, която днес се критикува от много теоретици. Но и днес емпирически ориентираните социолози, продължават да имат позитивистка ориентация, според която само когато “открием общите и безотносителни предпоставки на социалния универс, социологията може да натрупва знание за човешките действия, взаимодействия и организация”. (Turner, 1985a:30).

Алтернативният възглед, който днес е особено привлекателен, е постпозитивизма. Той отхвърля идеята за рационална и обективна наука, както изобщо, така и по отношение на социологията. Той се съмнява, че може да има каквито и да е стандарти за научно или рационално мислене. Идеята за обективност, според него, трябва да бъде изоставена.

Херберт Спенсер (1820-1903) за социалната еволюция и социалните видове

Спенсер се опитва да направи за социалните науки това, което Дарвин прави за природните. Биологическите аналогии изобилстват в работите на Спенсер. Има пряка връзка между аргументите излагани от Спенсер и тези на Кондорсе (1759).

Кондорсе и Спенсер описват първите стадии на цивилизация - примитивни племена, живеещи от ловуване и събирателство, правещи груби оръдия и жилища и притежаващи примитивен език и няколко морални идеи, действащи като обичайно право.

После те описват земеделската и скотовъдна цивилизации.

Спенсер е написал множество книги и се е опитал да напарва социологията стройна система от знания.

Той не е само еволюционист, но е и заимствал много от методологията на Конт.

Радклиф Браун най-добре е изразил тезите на еволюционистите. Той пише: "развитието на живота на земята е единен процес, който можем да наречем еволюция. Тя има два аспекта:

1. Както развитието на формите на органичния живот, така и развитието на формите на социалния живот преминава през процес на диверсификация, при който множеството различни форми на органичен или социален живот, са произлезли от твърде малко количество оригинални форми.

2. Съществува обща черта на развитието, която се изразява в това, че по-сложната форма, структура и организация (органична или социална) се развива от по-прости форми".

Няма много различия в мненията относно това фундаментално допускане на еволюционната хипотеза и повечето социолози я приемат, но има твърде много различия относно конкретните начини, по които социалния живот се е развивал.

Спенсер приема тезата на еволюционната социология като нещо дадено и не прави опити тепърва да я доказва. Той определя социологията като "изучаване на еволюцията в нейните най-сложни форми". Неговите възгледи за еволюцията са изложени в голямата му двутомна работа "Принципи на социологията (1876)

Първият том съдържа огромно количество от информация, която той е събирал главно като резултат на кореспонденция с различни хора: пътешественици, изследователи, журналисти, колониални администратори, мисионери и т.н. В него има антропологическа информация от физически, психологически и социален вид за примитивния човек, информация за неговите идеи, вярвания, ритулни практики, религиозни форми и всичко това е организирано така, че да покаже как тези различни форми на социален живот са се развили и се развиват според еволюционните хипотези.

Работите на Спенсер не се отличават много от тези на останалите антрополози, но той издига идеята, че обществото може да бъде обяснено според няколко прости критерии и това го води към изграждане на морфология или класификация на обществата по начин, който е сходен на начина, по който биолозите класифицират органичния живот. Спенсер отделя четири типа общества: просто, съставно, двойно съставно и тройно съставно. Всяко общество се разделя и подразделя на подвидове.

Простото общество е "такова, което формира единно работещо цяло, неотнасящо се към никое друго и чиито части се кооперират със или без съответен център."(539) Простите общества се разделят по степента на централизиран контрол: има общества без ръководство, със случайно лидерство, с нестабилно и със стабилно. Всяко едно от тях се подразделя според това дали са номадски, полуоседнали или постоянно уседнали.

Съставно общество е това, в което всяка социална група има лидер, подчинен на върховен лидер. По дефиниция то е лидерско, но пак се прави подразделение. Двойно съставните общества са цялостно уседнали и притежават различни управления, които са субект на по-високо управление. Има развита еклесиастична йерархия. При тях обичаят е кристализиран в закон, религията става сложен феномен, има прогрес в изкуствата и натрупване на знания. Появяват се и укрепват градовете и се свързват с пътища. Тройно съставните общества са големите цивилизации: древно Мексико, Асирия, Египет, Римската Империя и Европейските империи от XIX в. Англия, Франция, Германия, Италия и Русия.

Разглеждайки тази социална морфология, заслужва да си припомним предупреждението на самия Спенсер, че: "тази класификация не може да се приеме като нещо повече, освен приближаването към истината. В някои случаи информацията е толкова противоречива, че е трудно да се каже към кой вид дадения случай принадлежи."

За какви цели Спенсер прави класификацията? Той е убеден, че обществата от един вид са подобни и се развиват по еднакви закони. Така че класификацията може да ни послужи да предсказваме как ще се развие едно конкретно общество, ако знаем вида

към който то принадлежи.

В заключението си Спенсер пише: "По този начин върви социалната еволюция и няма друг начин, който да е възможен."

Според него, въвеждането на еволюционната хипотеза позволява да правим обобщения на основата на познанието на законите на еволюцията.

Спенсер не разглежда нелинейни еволюции.

Във втория си том той се занимава с морфология на обществата и прави класификация, основана на "неподобието на видовете дейности, което води до неподобие в организацията". Той противопоставя два типа: милитарен и индустриален тип. Това е реминсценция от етапите на Конт. Милитарният тип общество се характеризира като място окупирано от военна сила. При това нацията е мобилизирана като армия. Даже във времена на мир то се характеризира с централизиран контрол, деспотична форма на управление често с военен шеф като политически вожд. Има също строг еклисиастичен контрол и не само нормално политическо потискане, но и духовни наказания и религиозна поддръжка на послушанието. Еклисиастичните и светски армии се комбинират за да поддържат социалния ред. В такава държава индивидът е незначителен, а колективът е най-важен. Индустрията е рудиментарна.

Индустриалното общество е описано в понятията на контраста. То е мирно общество с децентрализиран контрол и социалният живот е поддържан от агенции, които в по-голямата си част са освободени от политически контрол. Има много малко политическа власт и тя е изборна. Религиозните дела са частен въпрос. Преобладават свободните асоциации и има добре развита частно притежавана и действаща индустрия.

Спенсер отново отбелязва, че съществуват различни варианти на тези два типа и затова допринасят расовите и етнически особености, климатичните географски особености и конкретни исторически фактори. Той дава пример с Испания, където живеят различни народности и управленията трябва да е потисническо за да оцелеят обществата стабилни.

Според него индустриалният тип общество се развива от милитаристичния.

Социалната еволюция е част от общата еволюция. Промяната се движи от хомогенност към хетерогенност. Фактите, които ще потвърдят това твърдение трябва да се получат от емпиричните изследвания.

Спенсер твърди, че милитаристичното общество е по-малко сложно от индустриалното и той търси факти, които да поддържат еволюционните му построения като подбира такива, които го правят и отхвърля фактите, които противоречат. Той отива дотам да си съчинява исторически факти, когато те не му достигат.

На друго място в книгата Спенсер твърди, че моногамният брак, е късен стадий от еволюцията и че по правило мъжът и жената са промискуитетни. Той е много по-внимателен в изводите си от други автори, но и той прави изводи, които са недоказуеми чрез факти. Според него, когато няма писана история, което е характерно за нелитературните общества, историческите обяснения са приблизителни.

Данните от последния век, осигурени от археологията и етнографията, показват колко произволни са много от Спенсеровите еволюционни допускания.

Типологията на Спенсер има ефект върху следващото развитие на социологията. Тя спомага да се формулира въпроса: Как и по какъв начин модерното индустриално общество се различава от нелитературното, малкото, роднинско затворено общество? А с този въпрос се дава предимство не на историческите и философски описания, а на структурните проучвания. Социологията от философско-историческа дисциплина, каквато е виждаме при Спенсер и други автори от този период започва да става описателна и систематизираща дисциплина.

Друг важен момент в социологията на Спенсер е, че той се опитва да разглежда социалния живот в понятията на биологичните аналогии. Той твърди, че обществото е един организъм, и както биологическият организъм има структура и както развиващите се организми стават все по-сложни като структура, така става и с обществата. Прави се пряка аналогия. Примитивното общество е като прост организъм, комплексните общества са сложен организъм. Двете имат еднакви потребности, но и различни.

"С нарастващия натиск на трафика в допълнение на пътищата идват ж.п. линиите. Те

са средства за просто движение в две посоки, тоест, двойни канали - надолу и нагоре - подобни на артериите при животните, по които се движи кръвта." Или сравнява правителствата с нервно-мускулния апарат не без ирония: "Парламентът в социалната икономия функционира по начин аналогичен на церебралните маси при вертебралните животни."

Има твърде много наивност в тези аналогии, но не трябва да се спираме на тях прекалено. Подобни аналогии са твърде общи за да бъдат полезни. Те не показват особените начини, по които нещата действат и се отнасят едно към друго. Тези аналогии водят Спенсер до непоследователност, например когато поставя милитарнистичния тип общество в по-долна позиция от индустриалното.

За разлика от Конт, Спенсер се интересува от еволюционните изменения в социалните структури и институции, а не от състоянието на идеите.

Еволюцията като състояние на относителна неопределеност и еднородност към състояние на относителна определеност, свързаност, многостранност за Спенсер е универсален процес, който обяснява както най-ранните изменения, които е изпитала вселената като цяло, така и последните изменения, които се наблюдават в обществото. Когато се използва този универсален ключ, става ясно, че еволюцията на обществото не се отличава много от другите еволюционни процеси. в природата.

Привързаността на Спенсер към еволюцията като към природен процес, който не се влияе от усилията на хората, го води към странни идеи като например, че не трябва да се дават помощи на бедните и не трябва да се преследват криминалните престъпници, тъй като тези неуспешни групи ще бъдат премахнати от самата еволюция. На тази основа той прави и едно забележително предсказание. Според него социализмът, веднъж измислен от хората ще бъде осъществен, но тъй като противеречи на естествения еволюционен процес, той няма да продължи дълго време и обществото ще се върне към естественото си състояние.

Ако погледнем от гл. т. на историята на социологията, чрез своите аналогии Спенсер фокусира вниманието върху структурата на обществото и върху неговото функциониране. Той прави един от най-сериозните опити да анализира обществата и да

сравнява техните части по начина, по който те обслужват цялото. Тъкмо този сравнителен метод му отрежда значително място в историята на социологията и чрез него той повлиява върху следващото ѝ развитие.

Сравнителният метод

Според Харис (1968:150-151) главният стимул за сравнителния метод идва от зоологията и ботаниката, където един съществуващ организъм се използва за интерпретация на фосилните форми. Няма съмнение, че антрополозите и социолозите на 19-ти век са заимствали този метод.

Всички теоретици на късната половина на 19-ти век са се надявали да попълнят липсите в знанието за универсалната история с много дискутираната процедура, наречена сравнителен метод. Основата на този метод е във вярването, че социокултурните системи, които се наблюдават сега в някаква степен приличат на отминалите култури. Животът на определени съвременни общества прилича на това, което е било в палеолита, неолита, или ранните държавно организирани общества. Прилагането на сравнителния метод е ставало изцяло чрез логични, дедуктивни операции. Скритото допускане е било, че по-старите форми са и по-прости форми.

Постижения:

Ранните еволюционисти правят първия опит да създадат научните дисциплини антропология и социология, въпреки че тези усилия като цяло са неуспешни, поради използването на абстрактни обяснения, оскъдността на достъпния емпирически материал и ангажимента им в кабинетно спекулиране. Но те ни са оставили легитимността на три основни допускания, които са интегрална част от антропологическото и социологическо мислене и методология:

- изискването културните и социални явления да бъдат изучавани, така както се изучават нещата в природните науки;
- предпоставката за „психическото единство на човечеството”, тоест, че различията между групите не се дължат на различия в психологическите способности, а на социокултурния опит;
-

- използването на сравнителния метод като сурогат на експерименталните и лабораторни методи във физическите науки.

Критицизъм:

Морган е вярвал че семейството става все по-малко и все по-самовъздържащо се с развитието на човечеството. Но това не се поддържа от множеството събрани етнографски данни.

Вторият критицизъм е по отношение на използването от Тейлор, МакЛелан и други „повторение“. Когато подобни вярвания или обичаи могат да бъдат намерени в различни култури и в различни части на света, това се разглежда като сигурен ключ за разгадаване и реконструиране на историята на развитието, разпространението и контактите на човеишките общества. Слабостта на този метод е в оценката на чертите извадени от контекста и на това че повечето от материала, е събиран от аматьори, а не от тренирани изследователи професионалисти.

Еволюционизмът от 19-ти век е отхвърлен, защото той не може задоволително да обясни културните вариации – защо например, някои общества са в горното дивачество, а други са в цивилизацията. „Психическото единство на човечеството или „ембрионите на мисленето“, които са постулирани за да обяснят паралелната еволюция, не могат да обяснят различията.

Друга слабост е, че не могат да обяснят защо едни общества са регресирали и даже изчезнали Други не са минали по всички етапи към цивилизацията. Те не могат да обяснят детайлите на културната еволюция и вариациите, които днешната атропология познава. Един от най-сериозните контраргументи е, че еволюционистите са крайни етноцентристи и приемат викторианска Англия за най-високото равнище на развитие на човечеството.

Харис нарича Морган и Тейлър расисти (1968:137,140), но те са един от най-големите мислители на своето време. Днес все още изучаваме определението на Тейлор за културата и дискутираме етапите на Морган. Те започват антропологическите теории. Тезата на Конт за това, че обществото трябва да се изучава така, както природните науки изучават природата е основополагаща за създаването на науката социология. Въпреки общия спекулативен характер на неговият закон за трите етапа и непълната

класификация на науките за времето си тези идеи оказват положителен ефект. Конт пръв показва, че научното развитие зависи от социалните и исторически обстоятелства. Техните работи са най-ранния опит да разберат културата. Техните теории предизвикват новото поколение да предложи нови теории. Независимо как се оценяват сега, те са успели да акумулират много знания за не европейските народи.

Работите на социалните еволюционисти от 19-ти век са една важна крачка към съвременните антропология и социология.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Barnard, Alan 2000 *History and Theory in Anthropology*. Cambridge University Press: Cambridge.

Carneiro, Robert L. 2003 *Evolutionism in Culture: A Critical History*. Westview Press: Boulder, CO.

Ellwood, Charles Abram 1927 *Cultural Evolution: A Study of Social Origins and Development*. The Century Co.: New York.

Evans-Pritchard, Sir Edward 1981 *A History of Anthropological Thought*. Basic Books, Inc.: New York.

Feinman, Gary M. And Linda Manzanilla 2000 *Cultural Evolution: Contemporary Viewpoints*. Plenum Publishers: New York.

Frazer, James George 1920 *The Golden Bough*. MacMillan and Co.: London.

Harris, Marvin 1968 *The Rise of Anthropological Theory: A History of Theories of Culture*. Thomas Y. Crowell: New York.

Hatch, Elvin 1973 *Theories of Man and Culture*. Columbia University Press, New York.

Hays, H. R. 1965 *From Ape to Angel: An Informal History of Social Anthropology*. Alfred A. Knopf, New York.

Kaplan, David and Robert A. Manners 1972 *Culture Theory*. Waveland Press, Inc., Prospect Heights, Illinois.

Kuklick, Henrika 1991 *The Savage Within: The Social History of British Anthropology, 1885-1945*. Cambridge University Press: Cambridge.

-
- Lubbock, John 1868 *On the Origin of Civilisation and the Primitive Condition of Man*.
Lubbock, John. 1872. *Prehistoric Times: As Illustrated by Ancient Remains and the Manners and Customs of Modern Savages*. New York: Appleton.
- Maine, Henry Sumner 1861 *Ancient Law*. *The Crayon*, 8:77-80.
- McLellan, John. 1865. *Primitive Marriage*.
- Morgan, Lewis Henry. 1876. *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*.
- McGee, R. Jon and Richard L. Warms 1996 *Anthropological Thought: An Introductory History*. Mountain View, CA: Mayfield Pub. Co.
- Moore, Jerry D. 2008 *Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. AltaMira Press.
- Ogburn, William F. And Dorothy Thomas 1922 *Are Inventions Inevitable? A Note on Social Evolution*. *Political Science Quarterly*, 37:83-98.
- Ritchie, David G. 1896 *Social Evolution*. *International Journal of Ethics*, 6:165-181.
- Tylor, Edward B. 1871 [1958]. *Primitive Culture*. 2 vols. New York: Harper Torchbook
- Tylor, Edward B. 1874 *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Customs*. Holt: New York
- Tylor, Edward B. 2006 *The Science of Culture*. *In Readings for a History of Anthropological Theory*. Paul A. Erickson and Liam D. Murphy, eds. Pp. 29-41. Canada: Broadview Press.
- Seymour-Smith, Charlotte 1986 *Macmillan Dictionary of Anthropology*. Macmillan, New York.
- Stocking Jr., George W. 1968 *Race, Culture, and Evolution: Essays in the History of Anthropology*. The Free Press, New York.
- Stocking Jr., George W. 1995 *After Tylor: British Social Anthropology 1888-1951*. The University of Wisconsin Press.
- Winthrop, Robert H. 1991 *Dictionary of Concepts in Cultural Anthropology*. Greenwood Press, New York.

КУЛТУРА И ЛИЧНОСТ/СОЦИОЛОГИЯ НА КУЛТУРАТА И КУЛТУРНА СОЦИОЛОГИЯ

Когато изясняваме общото и различното между антропологията и социологията, би било полезно да напомним какво се разбира под антропология.

С това понятие се означават няколко науки, които са много различни една от друга, но ги обединява интереса им към човека. Човекът обаче е сложен обект за изучаване и подходите към него зависят дали той се разглежда като физически, биологичен, мислещ или социален обект.

Така първата и може би най-позната на хората е физическата антропология, която изучава човешката популация. Близка до нея е биологичната антропология, която изследва начините, по които земята е била населена с хората. Тя се интересува как различните географски области са повлияли върху човешките вариации и се интересува от различните раси. Един голям раздел от биологичната антропология е приматологията, която изучава разселването на приматите.

Лингвистичната антропология или антропологическа лингвистика търси да разбере процесите на човешката комуникация – вербална и невербална, вариациите в езика във времето и пространството, социалното използване на езика, отношенията между езика и културата. Близка до лингвистичната антропология е когнитивната, която се опитва да разбере мисленето на хората.

Всички изброени по-горе антропологии разглеждат човека по-скоро като природно, отколкото като социално същество. С живота на хората или как те образуват общности и кое ги обединява за един съвместен живот се занимават културната и социална (развита главно в Англия) антропология.

Исторически изследването на живота на хората започва с Великите географски открития и се засилва по време на Просвещението, когато европейците започват да се интересуват от живота на обществата, които са колонизирали и които се различават много от европейското общество. Военни, мисионери и пътешественици са събирали данни за живота на другите народи и това се определя като етнография, тоест запосване на данни за откритите етноси. Учените в Европа се заемат с обобщаването на етнографските данни и това се определя като етнология. Етнографията и етнологията се прилагат и към европейската народна или селска култура, към обичаи, традиции и изкуства, заплашени от изчезване под влияние на индустриализацията и градския начин на живот.

В Англия и САЩ ролите на етнографа и етнолога се оказват обединени в един изследовател. Тези изследователи са наречени антрополози, а тяхната дейност се

означава като антропология или по-точно като културна антропология. И тук интереса е към другите примитивни или просто различни култури от европейската. Подобно обединение на ролите става и в Европа и въпреки че се запазват етнографията и етнологията и там започва да се говори за антропология.

Така културната антропология е насочена към изучаване на други култури, които са различни от културата на модерното индустриално, градско, европейско общество. Това общество става предмет на изучаване на една нова наука – социологията.

Във втора част на „Структурна антропология“ Леви Строс дава най-доброто определение за антропологията и социологията. Той пише, че антропологията е социология на примитивните общества, а социологията е антропология на модерното общество. Тоест и двете науки имат един и същ предмет на изследване – животът на хората – но го изследват в различни типове общества.

От времето на Леви Строс, обаче нещата се промениха. Първобитните общества изчезнаха. Те бяха преобщиени в модерното общество и антропологията беше принудена да стане градска – да изследва същото общество, което изследват и социолозите. Същевременно антрополозите запазиха своя специфичен интерес към културата на малките общности вътре в големите модерни общества. Антропологията остана по-емпирична, по-приземена и по-малко склонна към големи обобщения, с което се характеризира социологията.

Различията между културната антропология и социологията са видими в самите заглавия на дисциплините. За културната антропология културната система определя отношенията между хората, нейните компоненти са компоненти на обществото. В този смисъл обществото – това е културата на обществото.

Социологията, независимо дали тя е структурна или субективистка взема за отправна точка действията на хората. Социалната структура изкраситилизира в резултат на човешките действия. При структурната социология, веднъж възникнала структурата добива характеристика на обективност по отношение на отделните хора. Както казва Мид „за да възникне индивида, първо трябва да има общество“. Добре го е казал и Маркс – „хората сами правят обществото, но то става не такова, каквото са очаквали“. Субективистката социология набляга на съзнателното конструиране, изискващи взаимно разбиране и мотивации и акар, че според нея социалните структури,

възникващи в общуването да са нетрайни и лесно разрушими, важни са дейностните отношения между хората.

При културната антропология възниква въпроса за отношенията между културната система, която е над индивидуална и отделните хора. Как те създават културата и как тя ги променя.

Социологията също се пита какви са отношенията между социалните структури и индивидите. Един от отговорите е социализацията, при която социалната структура се интернализира, стават част от възгледите, правилата и начините на поведение на индивида.

В културната антропология възниква едно широко движение, изучаващо отношенията между личността и културната система. В социологията се отделя голямо внимание на процеса на социализация като се обръща внимание и на ролята на културата в този процес. Но като правило културата е само един от факторите. Тоест, за социологията културата е специфична социална структура, наред с всички останали – семейни, политически, икономически и т.н.

Оттук идват и различията в разглеждането на културата. Тенденцията в социологията е културата да се разглежда като „надстройка”, независимо дали тя се разглежда само като символно отражение на действителните процеси без особено значение за социалното развитие или ѝ се преписва самостоятелна способност да влияе върху социалното развитие.

Но нека проследим как антропологията решава въпросите за отношението между индивида и културата.

Направлението култура и личност е било сърцевина на антропологията през първата половина на 20-ти век. Това направление се опитва да намери общите черти в специфичната култура, които водят до разкриване на индивидуалните характеристики. Отдава се специално внимание на социализацията на децата и културацията. Според това направление социализацията създава личностните модели. Тя помага да се оформят човешките емоции, мислене, поведение, да се възприемат културните норми и

ценности и индивидът да стане полезен член на обществото. Изучаването на културата и личността демонстрира, че различните социализиращи практики в различните общества водят до различни личностни типове.

Направлението изгражда своите конструкции заемайки от психоанализата. Фройд твърди че всички хора се раждат еднакви, но отглеждането в различните общества довежда до различията. Изследователите изучават различните личностни типове в различните общества и показват личностните черти като резултат на различни практики в отглеждането на децата по отношение на хранене, говорене и тренирани в хигиена. Тази концепция е демонстрирана в работите на Маргарет Мид, Рут Бенедикт, Барбара Рогоф и Шърли Брайс Хет (Margaret Mead and Ruth Benedict, Barbara Rogoff and Shirley Brice Heath.)

Културата и личността са взаимозависими. Културата повлиява на социализационните модели, които от своя страна променят личността. Поради различните практики за социализация в различните общества, всяко общество има уникална култура и история. От тази перспектива няма универсални закони, които да управляват развитието на културата. Боас пише: Ние виждаме, че всяка културна група има своята уникална история, отчасти резултат от особеното вътрешно развитие на социалната група и отчасти резултат от външни влияния, но е невъзможно да разберем на основата на една единствена еволюционна схема какво се случва със всяка група.”(2001:125)

Възгледът на Франц Боас и неговите студенти като Рут Бенедикт е насочен против ранните еволюционисти като Луис Хенри Морган и Едуард Тейлор, които са вярвали, че културите преминават през една и съща йерархична еволюционна схема.

Водещи фигури

Зигмунд Фройд (1856 - 1939) Според Фройд нищо не се случва случайно и човешките действия и мислене са ръководени от несъзнателното.

Едуард Сапир (1884 – 1939) Роден в Германия. Когато е на пет години семейството му се преселва в САЩ. Сапир става завеждащ департамента по антропология към Йелския

университет. Той е близък колега на Рут Бенедикт и следва под ръководството на Франц Боас. Сапир е признат като един от първите, който изследва отношенията между езика и антропологията. Той възприема езика като средство за промяна на човешкото мислене. Той описва езика като вербален символ на човешките отношения. Неговата главна работа „Езикът, културата и личността”, публикувана през 1949 г., разглежда етнографията и лингвистиката на коренните американски групи. Той изследва връзката между езика, личността и социалното поведение

Бенджамин Ли Уорф (Benjamin Lee Whorf (1897 – 1941))

Той е американски лингвист. Интересувал се е от американските индианци и от хопи езика. Бил е студент на Едуард Сапир. Уорф вярва в лингвистичния детерминизъм, според който езикът чрез езиковата структура променя познанието и поведението на тези, които го използват. Той е първоначалният привърженик на лингвистичния релативизъм. Това означава, че различията в различните езици отразяват различното възприемане на действителността. Тази теза често се означава като „хипотезата на Сапир – Уорф” Той е използвал наблюдението за да възприеме лингвистичните различия и тяхното следствие върху човешкото мислене и поведение.

Рут Бенедикт Ruth Benedict (1887-1948)

Тя е студентка на Франц Боас в Колумбийския университет Според нея културата трябва да се възприема като цялост от форми или шаблони, отколкото като културни черти. Културната цялост детерминира личността на индивидите. Тя пише:”Кристализацията на културните шаблони не е необходимо да е резултат на обстоятелствата. Тя е съзидателна формула на човешкото въображение.” (Salzman 2001 : 70).Както и Боас тя вярва, че културата е продукт на човешкия избор, а не е детерминирана.

Бенедикт провежда полева работа сред американските индианци и в съвременните европейски и азиатски общества. Нейната основна работа е:”Модел на култура. Хризантемата и мечата: модели на японската култура.”В тази си работа тя показва важността на културата във формирането на индивидуалната личност и атакува расизма и етноцентризма. Нейната интерпретация води към по-нататъшното разбиране на

концепцията за култура и за културния релативизъм. Културният релативизъм означава, че всяко общество трябва да бъде интерпретирано чрез неговите собствени норми. Хората от други култури не трябва да използват собствените си стандарти за да омаловажават и очернят нормите, ценностите и обичаите на другите култури.

Бенедикт подчертава важноста всяка култура да бъде изучавана сама по себе си. Културата, както и индивида е повече или по-малко съгласуван модел от мисъл и действие. Всяка култура има свои характерни цели, които не е необходимо да се споделят от други видове общества. В подчинението на тези цели, всеки индивид все повече и повече консолидира своя опит и хетерогенните поведения получават все по-съгласувана форма. (1934:46).

Бенедикт, Сапир и Мид са главните фигури, спомогнали за развитието на школата култура и личност.

Маргарет Мид Margaret Mead (1901-1978) Тя е състудентка и сътрудник на Рут Бенедикт през целия си живот. Двете изучават конфигурациите на културата, социализацията в различните култури и формирането на индивидуалната личност. В нейните работи се изследва човешкото развитие чрез крос културната перспектива и се застъпват темите за половите роли и детството в примитивните американски култури. Първата ѝ работа „Да станеш възрастен в Самоа” (Coming of Age in Samoa) става бестселър и утвърждава Мид като водеща фигура в културната антропология. В книгата се излага как индивидуалното развитие е детерминирано от културните очаквания. Човешкото развитие е различно в различните култури. „Човекът прави от себе си тъкан от културата, чрез която всеки човешки живот добива достойнство по форма и значение. Всеки човек изработва тази тъкан по различен начин, избирайки едни нишки и игнорирайки други, наблягайки на различен сектор от цялата гама от възможности.” (1935: 1)

Абрам Кардинер (Abram Kardiner (1891 – 1981) Кардинер става клиничен професор в Колумбийския университет през 1949 г. Неговият принос се отнася до взаимодействието между персоналното развитие в дадена култура. Той развива психокултурен модел за взаимодействието между отглеждането на детето, семейството и

типа морал в различните култури. Той разделя институциите на първични (детското обучение, тоалета и формирането на основната личностна структура от семейството) и вторични институции като религията и изкуството. Той обяснява, че веднъж възникнали в първичните институции, основните личностни структури се повлияват и от вторичните институции. Най-известни произведения са „Индивидът и обществото” (1939) и „Психологическите граници на обществото” (1945)

Ралф Липтон (1893-1953) Той е един от основателите на теорията за основната личностна структура. Той прави етнография на Меланезийците и на Американските индианци. Той изучава разликата между ролята и статуса. Неговите произведения „Изучаването на човека (1936) и „Дървото на културата (1955) го утвърждават като водеща фигура в антропологията. Той е избран да наследи Боас като завеждащ департамента по антропология в Колумбийския университет през 1947 г.

Кора Дюбоа (Cora Dubois (1903- 1991) Защитава докторат в Беркели университета и става професор в Харвард.

Повлияна е от своя ментор и сътрудник Абрам Кардинер относно крос – културните диагнози във психоаналитичното изучаване на културата. През 1937 – 1939 тя изследва остров Алор (сега Индонезия) чрез включено наблюдение, детайлни изучавания на случая, интервюта за история на живота и с различни персонални тестове. Въз основа на събраната информация пише „Хората на Алор” (1944). В това социално – психологическо изследване тя представя концепцията за модалната личностна структура. Тя твърди, че индивидуалните вариации съществуват вътре в културата. Всяка култура създава определен идеален тип личност, който не се реализира напълно при отделните индивиди. Пише и „Социалните сили в Югоизточна Азия” (1949). В съавторство с Кардинер и Ралф Липтон пишат „Психологическите граници на обществото.” (1945) В книгата внимателно се описват и сравняват три култури – на команчите, на алорезите и на американската селска общност.

Клайд Клукоhn (Clyde Kluckhohn (1905 – 1960) той е американски антрополог и социален теоретик. Той извършва продължително изследване на Навахо и на основа на това изследване издава книгите „Стъпката на дъгата” (1927) и „Зад дъгата” (1933).

Отначало Куклон поддържа възгледа за биологичното равенство на расите. По-късно той променя възгледа се и твърди, че хората са продукт и на биология и на култура. Неговите идеи са събрани в „Личността в природата, обществото и културата” (1953) – съвместна работа на Куклон и психолога Хенри Мюрай.

За обяснението на отношенията между културата и личността антрополозите формулират няколко основни концепции. Една от най-известните е концепцията на Едуард Сапир и Рут Бенедикт, известна като конфигурационен подход и е характерна за ранните изследвания на културата и личността. Според тази концепция, културата придобива характера на личностната структура на своите членове. Всички членове на културата имат подобни характеристики, които могат да бъдат обобщени в типове личности. Моделите в културата са свързани със символизъм и интерпретация. Културата се определя чрез система от общи идеи и вярвания. Индивидите са интегрален компонент на културата.

Концепцията се определя още като културен детерминизъм. Натрупаните знания, вярвания, норми и обичаи променят човешкото мислене и поведение, както и динамиката на самата култура. Оптимистичната версия на тази теория вижда човека като избиращ предпочитания от него начин на живот. Песимистичната твърди, че хората нямат контрол върху това какво те искат да правят. Те пасивно следват изискванията на културата.

Абрам Кардинер и Ралф Липтон развиват концепцията за основната личностна структура в отговор на конфигурационния подход. Те не вярват, че културните типове са адекватни на различните общества. Вместо това те предлагат подход, който изучава индивидуалните членове на обществото и след това сравнява чертите на тези членове, за да обобщят основната личност за всяка култура (Toren 1996:144).

Голяма известност добива концепцията за култура на бедността. Това е възглед, според който маргиналната социо - икономическа позиция се заема от определени групи и се стига до самоувековечаване на бедността като начин на живот. Културата на бедността се гради на характеристики като фатализъм и липса на амбиции.

Много от антрополозите, изучаващи отношенията между личността и културата се опират на Гешалд психологията. Тази психологическа школа изисква информацията да се събира под формата на модели, а не на отделни елементи. Съответно те разработват модалния персонален подход. Подходът допуска, че определена персонална структура е най-често срещана структура в обществото. Този подход използва прожективните тестове в допълнение на историите на живота, за да създаде основа за определяне на личностните типове и използва и статистика, за да подкрепи заключенията си. (Toren 1996:145).

По време на Втората световна война. Ралф Бенедикт и Маргарет Мид въвеждат концепцията за националния характер като нов опит да се разберат личностните различия.

Направлението е силно психологизирано. В опитите си да обяснят отношенията между личността и културата антрополозите използват изводите на психоанализата и на гешалт психологията, провеждат клинични интервюта, прожективни тестове, анализ на сънищата, опират се на примери от историите на живота на изследваните лица. Роберт Л.Леви прави психоаналитични интерпретации на това как индивидът се отнася и взаимодейства в социо - културния контекст, което той нарича „етнография, центрирана върху личността”.

Клифърд Гиърц разработва интерпретативна техника, наречена „дебело описание” в работата си „Интерпретация на културите (1973) С него той обяснява не само поведението, но и неговия контекст. Така поведението става значимо и за страничния наблюдател.

Направлението култура и личност ограничава расистските и йерархични описания на културните типове, които са били разпространени в началото на века. Но то е подложено и на тежка критика от Разклиф – Браун и другите британски социални антрополози.

След войната школата е критикувана, че прекалено набляга на съгласуваността на личностните черти с дадената култура, а това игнорира отношенията между различните култури. Направлението разглежда културата като обективна даденост, а не като

социална конструкция. То не дава и достатъчно доказателства за връзката между детските практики и личностните черти на възрастния.

Ключови трудове:

Benedict, Ruth 1934 *Patterns of Culture*. Boston: Houghton Mifflin.

Benedict, Ruth 1932 *Configurations of culture in North America* *American Anthropologist* 34: 1-27.

Benedict, Ruth 1946 *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*. Boston, MA: Houghton Mifflin.

Dubois, Cora 1960 *The People of Alor*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Dubois, Cora 1959 *Social Forces in Southeast Asia*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Erikson, Erik H. 1950 *Childhood and Society*. New York: Norton.

Freud, Sigmund 1950 *Totem and Taboo*. New York: Norton.

Freud, Sigmund 1913 *The Interpretation of Dreams* (3rd edition). Macmillan

Hsu, Francis 1961 *Psychological Anthropology: Approaches to Culture and Personality*. Homewood Illinois: Dorsey Press.

Kardiner, Abram and Ralph Linton 1939 *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.

Kluckhohn, C. 1954 *Culture and Behavior*. In G. Lindzey (Ed.) *Handbook of social psychology*. (Vol. 2, pp. 921-976). Cambridge, MA Addison-Wesley.

Kluckhohn, et. al. 1945 *The Psychological Frontiers of Society*. New York: Columbia University Press.

Kluckhohn, C. and Murray, H. 1953 *Personality in Nature, Society and Culture*. New York: Alfred A. Knopf. Linton, Ralph 1945 *The Cultural Background of Personality*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Mead, Margaret 1928 *Coming of Age in Samoa: A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization*. New York: William Morrow

Mead, Margaret 1935 Sex and Temperament in Three Primitive Societies. London: Routledge.

Mead, Margaret 1942 And Keep Your Powder Dry: An Anthropologist Looks at America. New York: Morrow.

Mead, Margaret 1953 National character In Anthropology Today. Ed. A.L. Kroeber. Chicago, IL: Chicago University Press

Sapir, Edward 1949 Selected writings of Edward Sapir in culture, language, and personality. Berkeley: Language Behavior Research Laboratory

Sapir, Edward 1949 Culture, Language, and Personality. Berkeley: Language Behavior Research Laboratory.

Wallace, Anthony 1961 Culture and personality. New York: Random.

Wallace, Edwin R. Freud and Anthropology. A History and Reappraisal New York: International Universities Press.

Wallace, Anthony 1970 Culture and Personality. New York: Random House.

Sources and Bibliography: • Barnard, Alan and Jonathan Spencer (1996) "Culture" Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. London: Routledge.

Barnouw, Victor (1963) Culture and Personality. Homewood Illinois: Dorsey Press.

Benedict, Ruth (1934) Patterns of Culture. New York: Mentor.

Benedict, Ruth (1946) The Chrysanthemum and the Sword. Boston: Houghton Mifflin.

Besnier, N. (1990). Language and Affect. Annual Review of Anthropology, 19, 419-451.

Bock, Phillip (1980) Rethinking Psychological Anthropology. New York: W. H. Freeman and Co.

Bohannan, Paul and Mark Glazer (1988) High Points in Anthropology. New York: Alfred A. Knopf.

DuBois, Cora (1961) The People of Alor. New York: Harper Row.

Funder D. 1997. The Personality Puzzle. New York: Norton.

Freud, Sigmund (1950) Totem and Taboo. New York: Norton.

Geertz, C. (1973). Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture. New York: Basic Books.

- Goodenough, Ward H. (1996) "Culture" Encyclopedia of Cultural Anthropology. New York: Henry Holt.
- Honigman, John J. (1954) Culture and Personality. New York: Harper and Brothers.
- Hsu, Francis L. K. (1954) Aspects of Culture and Personality. New York: Abelard Schuman.
- Hsu, Francis L. K. (1961) Psychological Anthropology. Homewood Illinois: Dorsey Press.
- Levine, R. A. (1963) Culture and Personality. Biennial Review of Anthropology, 3, 107-145.
- Levine, R. A. (1974). Culture and personality: Contemporary readings. Chicago, Aldine Pub. Co
- Lucy, J. A. (1997). Linguistic Relativity. Annual Review of Anthropology, 26, 291-312.
- Salzman, P. C. 2001. Understanding culture: an introduction to anthropological theory. Illinois: Waveland Press
- Lutz, C. and White, G. M. (1986). The Anthropology of Emotions. Annual Review of Anthropology, 15, 405-436.
- Schieffelin, B. B. and Ochs, E. (1986). Language Socialization. Annual Review of Anthropology, 15, 163-191.
- Singer, Milton (1964) "A Survey of Culture and Personality Theory and Research." In Studying Personality Cross-Culturally. New York: Elmsford.
- Spier, L., Hallowell, A. I. & Newman, S. S. (1960). Language, culture, and personality; essays in memory of Edward Sapir. University of Utah Press.
- Toren, Christina (1996) "Culture and Personality" Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. London: Routledge.
- Maccoby E. E. 2000. Parenting and its effects on children: on reading and misreading behavior genetics. Annual Review Psychol. 51:1-27
- Wallace, Anthony (1970) Culture and Personality. New York: Random House.

За сравнение можем да разгледаме темата за социализацията, но по-добре ще бъде да се спрем на начините, по които се разглежда културата в социологията, което по-ясно ще очертае и разликите между културната антропология и социология.

В социологията културата се разглежда като символично изразяване на измеренията на социалния живот. В обикновеното използване понятието култура често означава цивилизация и се асоциира с цивилизационните навици, с творческия процес или с цялостния начин на живот. В социологията понятието „култура” често се отнася към вярванията на хората за реалността, към нормите, управляващи тяхното поведение, ценностите, чрез които те ориентират своите морални задължения или към символите, чрез които тези вярвания, норми и ценности се споделят (комуникират). Социологическите изследвания на културата се отнасят до всички тези значения на културата. Това, което обединява разнообразието от теми е убеждението, че темите заслужават да бъдат изследвани и заради техния принос върху другите аспекти на социалния живот, както и че културата може да бъде изучавана чрез методите и аналитичните подходи на социологията.

Съвременният подход към културата често се разделя между „социология на културата” и „културна социология” – термините са подобни, но не взаимно заменяеми. Социологията на културата е по-стара концепция, която разглежда някои обекти или теми като повече или по-малко културни от други. Джефри С. Александър въвежда понятието „културна социология”, която разглежда всички социални явления като културни в някаква степен.(2)

„За да вярваме във възможността на културната социология, означава да приемем идеята, че всяко действие без значение колко инструментално, рефлексивно или принуждаващо е по отношение на външната среда, е в някаква степен закрепено в хоризонта на чувствата и значенията” (3)

При анализа социологията на културата често прави опит да обясни отделни културни явления като резултат на социалния процес, докато културната социология вижда културата като компонент от обяснението на социалното явление.(4) и в това отношение се приближава до културната антропология. Противоположно на културните изследвания, културната социология не редуцира всички човешки дела до

проблема за културното кодиране и декодиране. Например в културната социология на Пиер Бордьо има ясно признаване на социалните и икономически категории като взаимосвързани, но не и редуцируеми до културното. (5)

Културната социология се появява за първи път във Ваймарска Германия, когато социолози като Алфред Вебер използват термина *Kultursociologi*. Културната социология е преоткрита в англоговорящите страни в резултат от обръщането към културата през 1960-те години, което се въвеждат структуралистките и постмодерни подходи в социалните науки.

Този тип културна социология най-общо може да се разглежда като подход, който обединява културният анализ и културната теория. В началото социолозите проявяват тенденция да използват качествения подход и херменевтиката, фокусирайки се върху значенията, думите, артефактите и символите. По-нататък културата става важна концепция в много области на социологията, включително и в количествените и основани на модели изследвания в подполетата на социалната стратификация и социалния мрежов анализ.

Ранните изследователи

Социологията на културата израства между различните секции на социологията, така както са оформени от ранните теоретици като Маркс, Дюркем и Вебер.

Част от легитимността на ранното развитие на дисциплината лежи в метода (по-голяма част от културните социологически изследвания са качествени).

Карл Маркс

Според Маркс културата служи за оправдаване на неравенството. Управляващата класа създава култура, която изразява нейния интерес и подтиска интересите на

пролетариата. Маркс е материалист в смисъл, че икономиката е първична, а идеите са вторични. Битието определя съзнанието, а не обратно. Самият Маркс не употребява понятието култура. Той разделя обществото на база, съставена от производителните сили и производствените отношения и надстройка, в която влизат науката, идеологията, религията правото и изкуството. Надстройката отразява най-често в изопачен вид характеристиките на базата. Въпреки че за Маркс обществените промени се извършват в базата като резултат на противоречията между производителните сили и производствените отношения, той допуска в определени моменти промените да бъдат предизвикани от надстройката.

Емил Дюркем

Според Дюркем културата има множество взаимоотношения с обществото, които включват:

- Логически – Властта над индивидите принадлежи на определени културни категории и вярвания като вярата в бог.
- Функционални – определени ритуали и митове създават и изграждат социалния ред, помагайки повече хора да си създадат силни вярвания. Колкото повече хора вярват силно в митовете, толкова по-здрав е социалния ред.
- Исторически – Културата произхожда от обществото и от социалния опит и се подлежи на историческо развитие..

Макс Вебер

Вебер лансира идеята за статусната група като определен тип субкултура. Статусната група се оформя от такива фактори като раса, етничност, географска област, професия, пол, сексуални предпочитания и т.н. Тези групи имат определен стил на живот, основан на различни ценности и норми. Те са култури в културата. Вебер също твърди, че хората са мотивирани от материални и идеални интереси. Вебер също обяснява, че хората използват символи за да изразят тяхната духовност и че тези символи изразяват духовната страна на реалните събития и че идеалните интереси произлизат от символите.

Георг Зимел

За Зимел културата се отнася до „култивирането на индивидите чрез агенции от външни форми, които се обективират с историческото развитие” (7) Зимел дава своя анализ в контекста на формата и съдържанието.

Според него културата съдържа следните елементи:

1. Символи: Всичко, което носи някакво значение, разбираемо от хората, споделящи една и съща култура.(8)
2. Език: Система от символи, която позволява на хората да комуникират помежду си. (8)
3. Ценности: Културно определени стандарти за желателно, добро, красиво и други неща, които действат като ръководства в социалния живот. (8)
4. Вярвания: Специфични твърдения, които хората намират за истинни.
5. Норми: Правила и очаквания, чрез които обществото управлява поведението на своите членове. Има два вида норми. Такива, които имат голяма морална значимост и такива, които управляват рутинното общуване.
6. Поведенчески модели: Типичните начини, чрез които хората произвеждат, комуникират, отбелязват значимите събития, задоволяват основните си нужди като секс, размножаване и забавление.
7. Артефакти: Създадени от човека материални обекти като технологиите, архитектурата и произведенията на изкуството.
8. Социални институции: Модели на организация и отношения в управлението, производството, отбраната, социализацията, образованието, науката, изкуството и за връзки с други общества

Свой принос към социология на културата в по-ново време има Франкфуртската школа, теориите на Бордьо за социокултурното поле и хабитуса и работите на Грусолд за културната промяна.

Франкфуртската школа е школа по социология и философия, която се свързва отчасти с Института за социални изследвания в Гьоте университет във Франкфурт.

Формирана е в периода между двете войни. Нейните членове отричат капитализма, фашизма и социализма.

След 1960 година школата се свързва с работите на Юрген Хабермас за комуникативния разум, лингвистичната интересубективност и това, което Хабермас нарича «философски дискурс на модерността».

Институтът за социални изследвания е формиран през 1923 г. като филиал към Франкфуртския университет от Карл Гринбирг – марксистки професор по право и политология в Университета на Виена.

Началото на института, обаче, е през 1922 г. когато младият марксист Вейл, (който наскоро е защитил докторат по практическите проблеми, свързани с прилагането на социализма), организира едноседмичен симпозиум в Илменау – Тюрингия с надеждата да обедини различните направления в марксизма. На срещата присъстват Георг Лукаш, Карл Корш, Карл Август Витфогел, Фредерик Полок и др. Симпозиумът е толкова успешен, че Вейл решава да осигури сграда и пари за заплати, за да се създаде постоянен институт. Вейл се договаря с Министерството на образованието за назначаване на директор, който да е професор от държавната система, така че университетът да получи статус на университетска институция.

Георг Лукаш и Карл Корш играят активна роля в създаването на института, но формално не влизат в него, тъй като са членова на комунистическата партия и са твърде ангажирани с политиката. Институтът станал известен като Франкфуртската школа претендера да е независим от комунистическата партия, което да му позволи независим теоретичен подход към проблемите на марксизма.

Въпреки това, на института се гледа като на най-успешната интеректуална конспирация на коминтерна, насочена срещу Западното общество.

След 1930 година настъпват изменения в ориентацията на института, която се свързва с това, че за директор е назначен Макс Хоркхаймер Той привлича много от най-талентливите теоретици на школата като Теодор Адорно, Ерих Фром и Херберт Маркузе.

Водещи фигури

Макс Хоркхаймер (Max Horkheimer) (1895 – 1973) е немски философ и социолог, който е известен със своята работа по критическата теория. Той критикува авторитаризма, милитаризма, икономическата разруха, екологическия кризис и бедността на масовата култура, опирайки се на философията на историята. Най-важните му работи са *The Eclipse of Reason* (1947), "Between Philosophy and Social Science" (1930–1938) и в съавторство с Теодор Адорно *Dialectic of Enlightenment* (1947). Като директор на института той планира, подкрепя и прави възможни и другите забележителни работи на Франкфуртската школа.

Теодор Адорно (Theodor W. Adorno) 1903 – 1969), роден Теодор Людвиг Вейзенгрунд, е немски философ, социолог, композитор и музикален теоретик, известен със своята критическа теория за обществото.

Той е изтъкнат член на Франкфуртската школа и неговите работи се асоциират с работите на Ернст Блох, Уолтер Бениамин, Макс Хоркхаймер и Херберт Маркузе. В своята критична теория той се опира на Маркс, Фройд и Хегел. Той е считан за един от най-забележителните мислители на двадесети век в областта на естетиката и философията. Като критик на фашизма и на културната индустрия, неговите работи *Dialectic of Enlightenment* (1947), *Minima Moralia* (1951) и *Negative Dialectics* (1966) силно са повлияли Новите леви.

Херберт Маркузе (Herbert Marcuse) (1898 – 1979) е немско-американски философ, социолог и политически теоретик, свързан с Франкфуртската школа и с Критическата теория. В своите работи той критикува капитализма, модерните технологии, историческият материализъм и културата на забавленията като нова форма на социален контрол. В края на 1960-те и 1970-те години той е водещия теоретик на Новите леви и на студентските движения в Германия, Франция и САЩ. Между 1943 и 1950 той работи в амираканската държавна служба (U.S. Government service), което му помага да напеше *Soviet Marxism: A Critical Analysis* (1958). Най-известните му книги са *Eros and Civilization* (1955) и *One-Dimensional Man* (1964), които го утвърждават като идеолог на сексуалната революция и вдъхновяват много радикални интелектуалци и политически активисти на студентските движения.

Юрген Хабермас (Jürgen Habermas – 1929) Немски философ и социолог, последният представител на франкфуртската школа. Той е най-добре познат с теорията си за комуникативната рационалност и публичната сфера. Хабермас е признат за един от водещите в света интелектуалци.

Хабермас се ражда с вълча уста и не е можел да общува с другите. Излекуван е след две операции. Може би това определя по-късния му интерес към комуникацията.

Той също е един от идеолозите на студентското движение, но през 1868 година, когато студентите излизат на улицата, той се отказва от движението, обвинявайки го в „ляв фашизъм“. Оттогава в политическите си възгледи Хабермас се придържа към умерена социал демократична позиция.

Много от тези теоретици вярват, че традиционните теории не обясняват адекватно неочакваното развитие на капитализма през 20-ти век. Въпреки, че понякога разсъждават свободно, теоретиците на школата имат една обща парадигма и това е марксистко-хегелианската. За да запълнят пропуските в класическия марксизъм, те се обръщат към други школи на мислене като антипозитивистката социология, психоанализата, екзистенциалната философия и други. Те се стремят да постигнат синтезис на работите на такива мислители като Кант, Хегел Маркс, Фройд, Вебер и Лукаш.

Следвайки Маркс те се интересуват от условията, позволяващи социалната промяна и установяването на рационални институции. Те наблягат на критическия компонент в теорията, който произтича от опита да се преодолеят ограниченията на позитивизма, материализма и детерминизма чрез връщането към критическата философия на Кант и на неговите наследници във немската класическа философия.и най-вече към философията на Хегел, наблягайки на диалектиката и на разбирането, че противоречията са присъщи на човешкото общество.

През 1934 до 1939 година с идването на власт на фашистите в Германия, институтът се мести в Женева, след това в Париж, а от началото на Втората световна война емигрира в САЩ където в продължение на десет години работи като филиал на Колумбийския университет в Ню Йорк. Институтът се зваръща в Германия през 1949 година и продължава работата си до 1969 година, когато е разформиран. Това е краят на

неговата дейност. Единствен негов представител остава Юрген Хабермас, който днес се разглежда като един от най-видните немски мислители.

Най-значителните работи на института са създадени в периода от 1930 до 1960 те години. Франкфуртската школа става известна със своята критическа теория, насочена както към съвременното буржоазно общество, така и против фашизма и социализма от съветски тип.

Школата се свързва с разработването на „неомарксизма“ и обосновава теоретически движението на така наречените „Нови леви“. Но след разгрома на студентското движение или както още го наричат „младежката революция“ в началото на 1970-те години и след смъртта на Адорно, Хоркхаймер и после и на Маркузе, „новите леви“ постепенно загубват влияние.

Централна категория в неомарксизма сава отчуждението. Капитализмът се разглежда като общество на всеобщото отчуждение и от тази позиция се подлага на унищожителна критика. Неомарксизмът отрича духовната култура на западното общество и иска неговото революционно преобразование. В резултат на революцията ще се създаде общество, което ще отрече цялата предишна история на човечеството.

Социалната база на революцията няма да е пролетариата, който се е интегрирал в капиталистическото общество и се е обуржоазил, а групите, които сега се на дъното на обществото – лумпените, представителите на третия свят, които отричат ценностите на запада, безработните интелектуалци, младежките гупи, сексуалните малцинства и наркоманите.

Неомарксизмът апелира за връщане към хуманистичните идеи на ранния Маркс.

Критическата теория отделя голямо внимание върху критиката на буржоазната култура като като мощен шиструмент за закрепване на отчуждеността в обществото и можем да я разглеждаме като антипозитивистка социология на културата.

Според Хоркхаймер критическата теория може да се разглежда като „синоним на критическата позиция на индивида по отношение на действителността, позиция, която е един от атрибутите на модерната рационалност изобщо“

Дискурсивното разнообразие на критическата теория, според него, е свързано с културните изследвания, чиято основна задача е да разглежда културните феномени и процеси като средства за организиране на половите, класовите и расовите отношения като отношения на господство и подчинение. При това културните феномени и процеси се осъзнават не като вторични образования, зависещи от политическите и икономически основи на обществото, а като самостоятелни „динамични сили”.

Макс Хоркхаймер и Теодор Адорно въвеждат понятието «културна индустрия» в тяхната работа «Диалектика на просвещението», издадена през 1947 година. Културната индустрия – това е създадената промишленост по производството на еднообразни, стандартни твърби – стоки в музиката, живописа, литературата, киното и изобщо в сферата на изкуството. Това е развлекателен бизнес, който няма нищо общо с истинските цели на изкуствата.

Чрез промишлено произвежданите произведения - стоки се манипулира масовият потребител. Културната индустрия създава лъжливи потребности и превръща хората в пасивни потребители на евтини развлечения. Културната индустрия осигурява съществуването на капитализма като създава илюзия за свобода, поражда съзнанието на индивидите и поражда цялостна деградация на обществото.

В книгата се описва саморазрушението на просвещението, загубата на неговата прогресивна роля за развитието на обществото и в главата «Елементи на антисемитизма» авторите предупреждават за възможността да се върнем към варварството.

Според Адорно индустриалната епоха предизвиква конфликт между естетическите и икономическите аспекти на изкуството. «Радикалната индустриализация на изкуството, неговото приспособяване към техническите стандарти влезе в противоречие с онези фактори в изкуството, които се съпротивляват изкуството да бъде приобщено към общата система на общественно-икономическите отношения.» Техническият прогрес поглъща всички обществени сфери, подчинявайки ги на своите закони, а произведенията на изкуството загубват своите качества в резултат на техническата обработка. Изчезва границата между произведението на изкуството и емпирическата

действителност. Техническата производителност е най-малко приложима към изкуството. В резултат на техническата обработка изцяло историческия свят на образите загива. Създава се измислен свят, който притъпява остротата на реалните човешки отношения.

Елитното, класическо изкуство остава на заден план, изместено от «жалки пародии» Елитарното изкуство се превръща в нещо обикновено подобно на това как чувствата и вътрешния свят на човека започват да се сравняват по сложност с храненето.

Под действието на културната индустрия индивидът загубва своята уникалност. Ценностите, които му се насаждат са толкива примитивни и еднообразни, че те подхождат на всеки човек. И хората губят индивидуалност и започват да мислят с клишета.

Адорно и Хоркхаймер съветват своите читатели да започнат да мислят критически и да не приемат налаганите им от културната индустрия «истини».

Френският изследовател **Жан Бодриар**, тръгвайки от критичната теория на Адорно и Хоркхаймер говори за раждането на нова култура и на ново общество – обществото на потреблението. Поддавайки се на стадното чувство хората потребяват това, което им предлагат телевизията и радиото. По този начин за съвременните хора реалността е реалността на масовите комуникации.

Представителите на франкфуртската школа са първи в анализа на масовата култура като средство за манипулация на хората. Културната индустрия се разглежда като оръдие за осъществяване на тотална форма на господство над индивида, господство на «техническата рационалност» над човека.

Много положения от тяхната критика на масовата култура не са загубили своята актуалност и днес.

Последният от големите автори на Франкфуртската школа, Юрген Хабермас също има принос в социологията на културата и е известен преди всичко с теорията си за комуникативната рационалност.

Той тръгва от твърдението, че логоцентризма на западното мислене е систематично изкривяване на рационалността, с която се характеризира ежедневната комуникация. Ако тръгнем не от субективността на „Аза”, както е в Западната философия, а от осигуряваната от комуникацията интересубективност, то „Аз” по начало се намира в ситуация на общуване с другата личност, което позволява на субекта да се отнася към себе си като към участник във взаимодействието и да вижда себе от перспективата на другия. В това отношение възгледите на Хабермас са близки до тези на Мид и до начина, по който се разглежда „Аза” в символния интеракционизъм.

Хабермас следва Вебер, който вижда особеностите на модерната култура в разделянето на разума на три аспекта, (въпросът за истинността, за нормативната правилност или красотата и за справедливостта или вкуса) така че всеки аспект се разглежда отделно. За Хабермас тази диференциация на културата е свързана с нарастването на дистанцията между културните експерти и широката публика. Дейността на експертите все по-малко се разбира от ежедневното съзнание. От друга страна, непосредственото навлизане на експертите в ежедневието нарушава интегритета на жизнения свят и води до естетизиране, сциентизиране и морализиране на различните области на живота и предизвиква опити за технократско реформиране на обществото и като реакция експресивни и фундаменталистски движения.

Това, което е необходимо е да се постигне единството на разума като се осигури връзката между експертните култури и ежедневната комуникация. Хабермас предлага програма за комуникционна модификация на философската рационалност, която да доведе до концепцията за универсална или формална прагматика. Нейната задача е логическия анализ на речта, за да се постигнат условията за взаимно разбиране.

Главна особеност в развитието на човечеството през XX-ти век, според Хабермас, е отслабване на експлоатацията на човека в икономическата сфера. Но това отслабване се съпровожда с „колонизацията” на тези сфери от жизнения свят, които исконно са се считали за неприкосновени, а именно живота на семейството, бита, отдиха, светът на мислите и преживяванията. Съвременната цивилизация, опирайки се на средствата за масова комуникация е атакувала тези частни и неприкосновени сфери.

Манипулацията на вътрешния свят на човека, насилието става безпрецедентно, както безпрецедентни стават и опасностите. Ние наблюдаваме „господство на рационалността, като самата рационалност се приспособява към господството.”

Хабемас не отрича разума, а иска критическото му преосмисляне така че инструменталното действие да бъде противопоставено на комуникативното действие, инструменталния разум да бъде противопоставен на комуникативния.

Хабермас е убеден, че комуникативните аспекти в човешките действия са значително повече, отколкото си мислим. И задачата на съвременната философия и социология е да ги освети в реалната комуникация на хората, помагайки на съвременния човек да усвои механизмите на съгласието, консетсуса, убеждението, без които не може да има нормален демократичен процес.

Хабермас се стреми да разработи последователна програма за универсалната значимост на комуникативните действия, която ако не може да предотврати, то поне да диагностицира и лекува обществените патологии в сферата на обществената комуникация. Такива патологии са „системното нарушаване на комуникацията”, в което се отразяват макросоциологическите отношения на власта в сферата на „микрофизиката” на власта.

Ключови трудове:

Griswold, W.; Carroll, C. (2012). Cultures and Societies in a Changing World. SAGE Publications. ISBN 9781412990547.

Rojek, Chris, and Bryan Turner. "Decorative sociology: towards a critique of the cultural turn." *The Sociological Review* 48.4 (2000): 629-648.

Levine, Donald (ed) 'Simmel: On individuality and social forms' Chicago University Press, 1971. pxix.

Stark, Rodney. 2007. *Sociology: Tenth Edition*. Belmont, CA: Thomson Learning, Inc. ISBN 049509344-0

Walker, Gavin. 2001. Society and culture in sociological and anthropological tradition. Thousand Oaks, CA : Sage Publications.

Peacock, James L. (1981). "Durkheim and the Social Anthropology of Culture". *Social Forces*. Oxford University Press. 59

Lawley, Elizabeth. 1994. The Sociology of Culture in Computer-Mediated Communication: An Initial Exploration.

Swartz, David. 1997. Culture & Power: The Sociology of Pierre Bourdieu. Chicago, IL : University of Chicago Press.

Griswold, Wendy. 2004. Cultures and Societies in a Changing World. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

"The sociology of culture versus cultural sociology / orgtheory.net".
orgtheory.wordpress.com. Retrieved 2014-10-01.

"Sociology of Culture and Cultural Sociology". *blog.lib.umn.edu*. Retrieved 2014-10-01.

The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology By Jeffrey C. Alexander.

Адорно Т., Хоркхаймер М. Диалектика Просвещения. Философские фрагменты. – М.-Спб. ,1997.

Adorno T., Horkheimer M. *Kritische Theorie*. Fr./M., 1968.

Adorno T., Horkheimer M. *Sociologica*. Fr./M., 1962.

Adorno T., Horkheimer M. *The Eclipse of Reason*. N.Y., 1947.

Abromeit, John. *Max Horkheimer and the Foundations of the Frankfurt School*. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 2011.

Jay, Martin. *The Dialectical Imagination: A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research, 1923–1950*. Second edition. Berkeley: University of California Press, 1996.

Schirmacher, Wolfgang. *German 20th Century Philosophy: The Frankfurt School*. New York: Continuum, 2000.

Wiggershaus, Rolf. *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance*. Boston: MIT Press, 1995.

John Abromeit and W. Mark Cobb, eds. (2004) *Herbert Marcuse: A Critical Reader*, New York, London: Routledge.

Harold Bleich (1977) *The Philosophy of Herbert Marcuse*, Washington, D.C.: University Press of America.

Paul Breines (1970) *Critical Interruptions: New Left Perspectives on Herbert Marcuse*, New York: Herder and Herder.

C. Fred Alford (1985) *Science and Revenge of Nature: Marcuse and Habermas*, Gainesville: University of Florida Press.

Habermas, Jürgen. 2008. *Between Naturalism and Religion: Philosophical Essays*
Habermas, Jürgen "A Kind of Settlement of Damages" pp. 34–44 from *Forever In The Shadow of Hitler?* ed. Piper (1993), pp. 42–43.

Gregg Daniel Miller, *Mimesis and Reason: Habermas's Political Philosophy*. SUNY Press, 2011.

Jürgen Habermas: a philosophical—political profile by Marvin Rintala, *Perspectives on Political Science*, 2002-01-01

СТРУКТУРАЛИЗЪМ

Основни положения

Структурализмът е повлиян от школата на феноменологията и гешалд психологията. И двете се развиват в Германия между 1910 и 1930 г. Феноменологията е школа, която се опитва да даде на философията рационална, научна основа. По принцип тя се занимава с акуратното описание на съзнанието и премахва пропастта, която традиционно съществува между субекта и обекта на философското мислене. Съзнанието така както се възприема е винаги съзнание за нещо и тази картина, цялото не може да се разглежда отделено от обекта или субекта, а е отношение между тях. Феноменологията е развита в работите на Едмунд Хесурл, Мартин Хайдегер, Жан Пол Сартр и др.

Гешалд психологията твърди че целия съзнателен опит се състои от шаблони, наблягайки на това, че цялото е по-голямо от своите части. Тя твърди, че човешкия опит функционира чрез разпознаването или ако то не е възможно, чрез налагане на структури.

Структурализмът е разработен като теоретична рамка в лингвистиката от Фепдинанд де Сосюр в края на 1920 и 1930-те години. Сосюр предполага, че езикът е конструиран от скрити правила, които хората знаят, но не са способни да ги артикулират. Ние разбираме правилата по един вътрешен начин, можем коректно да ги използваме и да разбираме другите, които използват същите правила.

Клод Леви Строс (1908 – 2009) е разглеждан като баща на структурната антропология. През 1940 г. той предполага, че правилния подход към антропологическите изследвания е проучването на скритите шаблони на човешкото мислене, които произвеждат културните категории и организират виждането ни за света. Той вярва, че този процес не е детерминиран от културата, той действа в културата. Неговите работи са силно повлияни от Емил Дюркем и Марсел Моос, както и от пражката школа по структурна лингвистика, организирана през 1926 г., в която са влизали Роман Якобсон и Николай Трубецкой. От последният той заимства концепцията за бинарните контрасти, която става основна за неговата теория.

През 1972 е публикувана книгата му „Структурализъм и екология”, в която той излага принципите на това, което ще бъде наречено структурна антропология. В нея той твърди, че културата, както и езика са композирани от скрити правила, които управляват поведението на хората. Това, което прави културата уникална и различна от другите явления, са скритите правила, които участниците разбират, но не са способни да артикулират. Целта на структурната антропология е да открие тези правила. Леви Строс предлага и методологията чрез която могат да се открият тези правила, а именно чрез идентификацията на бинарните опозиции (Winthrop 1991) Някои от тези опозиции са горещо – студено, мъжко – женско, култура – природа и сурово – сготвено. Тези бинарни опозиции се рефлектират в различни културни институции (Lett 1987:80). Антрополозите трябва да разкрият скрития мисловен процес, наблюдавайки родството, мита и езика. Предполага се, че скрита реалност съществува под всички културни изяви. Структурализмът се стреми да разбере скритите значения, включени в човешкото мислене и извявани чрез културните актове.

Структуралистката парадигма в антропологията предполага, че структурата на човешкия мисловен процес е същата във всички култури и че този мисловен процес се разгръща във формата на бинарни опозиции.

Теоретичният подход, предлаган от структуралистите набляга на това, че елементите на културата трябва да бъдат разбрани чрез техните отношения с цялата система. (Rubel and Rosman 1996:1263) Представата, че цялото е по-голямо от частите се появява в Гешалд психологията. По същия начин елементите на културата не са обясними сами по себе си, а само като част от системата. Като аналитичен модел структурализмът

предполага универсалността на човешкия мисловен процес в усилията си да обясни „дълбоката структура” или скритите значения съществуващи в културните явления. „Структурализъмът е система от принципи за изучаване на мисловната суперструктура” (Harris 1979:166, from Lett 1987:101).

Реакции

Валидността на структуралните обяснения се оспорва, тъй като структуралисткия метод не е прецизен и зависи от наблюдателя. Парадигмата на структурализма се занимава пряко със структурата на човешката психика, а това не предполага да се приложи исторически подход към промяната в обществото и културата.

В структуралисткото мислене, вътрешните конфликтни идеи съществуват във формата на бинарни опозиции, но тези конфликти не намират решения. При марксисткия структуралистки подход се обръща внимание на постоянната промяна на обществото. „Когато вътрешните противоречия между структурите или вътре в структурата не могат да бъдат решени, структурата не се възпроизвежда, а се трансформира или развива.” (Rubel and Rosman 1996:1269). Марксисткият структурализъм се опира на диалектическия процес на тезиса, антитезиса и синтезиса.

Други критикуват структурализма за липсата на разбиране относно човешката индивидуалност. Структуралистката рационалност изобразява човешкото мислене като униформено и не променящо се.

В допълнение към горните критики като реакция на структурализма се развива „постструктурализъм” Въпреки че постструктуралистите са повлияни от идеите на Леви Строс техните работи са по-рофлексивни. Например Пиер Бордьо е постструктуралист, който „вижда структурата като продукт на човешката дейност, въпреки че хората могат да не я съзнават. Вместо структуралистката представа за универсалността на човешките мисловни процеси, основани на структурата в човешката психика, Бордьо твърди, че водещите мисловни процеси са продукт на обществото и се определят от начина, по който хората действат. Постструктурализъмът е по-близък до постмодернизма.

Материалистите като цяло отхвърлят структурното обяснение в името на наблюдавани и практически обяснения.

Друга критика идва от научното изследване. Теориите трябва да могат да бъдат фалшифицирани. Структуралистките теории не позволяват външна валидация.

Водещи фигури:

Клод Леви Строс (1908 – 2009) Баща на структурализма. Роден в Брюксел. Получава докторска степен в Париж. Става професор по социология в университета на Сан Пауло в Бразилия през 1934. Запознавайки се с различни култури, той започва да се интересува от тяхното мислене. Първата му антропологическа публикация е през 1936 г. върху социалната организация на племето Бороро. След Втората световна война започва да преподава в Новото училище по социални науки в Ню Йорк. Тук той среща Роман Якобсон, от когото възприема структурната лингвистика и я прилага към културата и развива структуралистката парадигма.

Фердинанд де Сосюр (1857 – 1913) Швейцарски лингвист, чийто работи по структурна лингвистика и семиология дълбоко повлияват на Леви Строс. Създател на лингвистиката.

Роман Якобсон (1896 - 1982) руски структурен лингвист. Повлиян от работите на Сосюр и работил с Николай Трубецкой, който развива техниките за анализ на говоримия език. Неговите работи повлияват на Леви Строс.

Марсел Мос (1872 - 1952) Френски антрополог и социолог, братовчед на Емил Дюркем. Преподавал на Леви Строс и му повлиява с разбирането си за структурните отношения в културата.

Жак Дерида (1930 - 2004) Френски социален философ и литературен критик, който може да бъде определен като структуралист и постструктуралист и основател на деконструкционизма.

Морис Годелиер (1934) френски антрополог, приложил структурния марксизъм в антропологията. Той е един от най-влиятелните френски антрополози. Известен е и с полевите си работи в Баруа (Baruya) и Папуа Нова Гвинея от 1960 до 1980 година.

Мишел Фуко (1926 - 1984) Френски социален философ, чийто работи се свързват и със структурализма и постструктурализма.

Основни произведения:

- Clarke, Simon (1981) *The Foundations of Structuralism*. The Harvester Press: Sussex.
- Durkheim, Emile and Marcel Mauss (1963) *Primitive Classification*. University of Chicago Press: Chicago.
- Hage, Per and Frank Harary (1983) *Structural Models in Anthropology*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Lane, Michael (1970) *Introduction to Structuralism*. Basic Books, Inc.: New York.
- Lévi-Strauss, Claude (1963) *Structural Anthropology, Volume I*. Basic Books, Inc.: New York.
- Lévi-Strauss, Claude (1976) *Structural Anthropology, Volume II*. Basic Books, Inc.: New York.
- Lévi-Strauss, Claude (1963) *The Elementary Structures of Kinship*. Beacon Press: Boston.
- Lévi-Strauss, Claude (1966) *The Savage Mind*. University of Chicago Press: Chicago.
- Mauss, Marcel (1967) *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. Norton: New York.
- Merquior, J. G. (1986) *From Prague to Paris: A Critique of Structuralist and Post-Structuralist Thought*. Thetford Press: Thetford, Norfolk.
- Millet, Louis and Madeleine Varin d'Ainville (1965) *Le structuralisme*. Editions Universitaires: Paris.
- Pettit, Philip (1975) *The Concept of Structuralism: A Critical Analysis*. University of California Press: Berkeley.
- Saussure, Ferdinand de (1959) *Course in General Linguistics*. Charles Bally et al, eds. McGraw-Hill: New York.
- Sturrock, John (1986) *Structuralism*. Paladin Grafton Books: London.

Методология:

Приказки, народни предания и религиозни истроии са предмет на изучаване от структуралистите, защото те вярват, че те манифестират скритите универсални психически структури и бинарните опозиции. Например историята за Снежанка включва опозициите добро – лошо, красиво – грозно, чисто – мръсно и т.н.

Принципната методология е херменевтиката – интерпретация на значенията в писмените работи.

Постижения:

На времето се оказва изключително влиятелна. Днес голямо влияние оказва идеята на Пиер Бордьо за хабитуса. Структурализмът продължава идеята, че има универсални структурни елементи в човешката психика, които променят културата. Тази концепция е продължена от когнитивната антропология, която се интересува как хората мислят, за да идентифицират тези структури.

Критицизъм:

Статична, неисторична природа;
Не се съобразява с човешката индивидуалност;
Не се съобразява с независимите човешки поведения;
Не изследва динамичните аспекти на културата.

ЛИТЕРАТУРА

Bohannon, Paul and Mark Glazer, eds. (1988) *High Points in Anthropology*. McGraw-Hill, Inc.: New York.

Culler, Jonathan (1981) *IN Structuralism and Since: From Lévi-Strauss to Derrida*. John Sturrock (ed.); Oxford University Press: Oxford.

Johnson, Matthew. (2007) *Archaeological Theory*. Johnson, Matthew. (2001) *Archaeological Theory*.

Lett, James (1987) *The Human Enterprise*. Westview Press, Inc.: Boulder, Colorado.

Lotringer, Sylvère, ed. (1989) *Foucault Live*. Semiotexte: New York.

Rubel, Paula and Abraham Rosman (1996) *IN Encyclopedia of Cultural Anthropology, Volume IV*. David Levinson and Melvin Ember, Eds. Henry Holt and Company: New York.

Seymour-Smith, Charlotte (1986) *Dictionary of Anthropology*. Macmillan Press, Ltd.: London.

Sturrock, John. (2003) *Structuralism: Second Edition*. Blackwell Publishing: Oxford, UK.

Winthrop, Robert H. (1991) *Dictionary of Concepts in Cultural Anthropology*. Greenwood Press: New York.

Структурализмът в социологията

В социологията е трудно да се приеме, че разкриването на мисловните безсъзнателни структури ни дава истинско познание за действителността, защото тя изследва релации социални структури и социалното поведение.

Дори във феноменологията на Шутц, която си поставя за задача да разкрие универсалната структура на субективната ориентация, тази структура се приема като конструираща, а не като разкриваща същността на социалната действителност. В този смисъл Шутц е много по-субективистки ориентиран от структурализма.

Етнометодолозите също не могат да се причислят към структурализма доколкото те наблягат върху чувството за структура и как то се конструира и поддържа, а не каква е тази структура сама по себе си.

Така субективистките социологии макар да са близки до структурализма, приемайки че това, което обикновено се приема като реална социална структура, са всъщност колективно споделяни мисловни шаблони, не са структурни.

Такъв е структурният марксизъм, въпреки че той отхвърля разбирането за мисловните структури като разкриващи истината за социалния свят. Но и структурният марксизъм приема, че действителността такава, каквато ни е дадена в нагледа, е заблуждаваща. Нещо повече, нашето знание за тази действителност често е заблуждаващо. Задачата на социологията е да проникне, да „освети“ скритата същност на социалната реалност като разкрие онази невидима структура, която определя функционирането и развитието на обществото.

Най-известни структурни марксисти са френските структуралисти Алтусер и Поланцас.

Луис Пиер Алтусер (1918 - 1990) Роден в Алжир Той учи в *École Normale Supérieure*, където става професор по философия. Дълго време е бил член на Френската комунистическа партия, но е и един от най-силните ѝ критици. Неговите аргументи и тези си са били насочени против атаките към теоретическите основи на марксизма. Той

критикува влиянието на емпиризма върху марксистката теория, хуманистичната и реформистка ориентации, които се споделят от европейските комунистически партии, както и култа към личността.

По време на Втората световна война Алтусер е пленен и до края на войната е бил в пленнически лагер, от което развива остро психическо разстройство. Периодично е получавал нервни кризи и при една от тях убива жена си.

Бил е татор на младия Мишел Фуко и оказва голямо влияние в оформянето на възгледите на Фуко.

Никос Поланцас (1936-1979) е гръцко –френски социолог. Заедно с Алтусер той е водещ структурен марксист и подръжник на еврокомунизма.

Критицизъм на другите марксистки теории

Добър начин да се разбере СМ е да се дискутира неговата критика на другите М теории.

Първо, структурните марксисти критикуват тенденцията на много марксисти да наблягат на емпиричните данни в техните анализи. Истински важните характеристики на капиталистическия живот могат да бъдат намерени в скритата структура, която не е видима и лежи под фактите, които често замъгляват истинската природа на такава структура.

Второ, структуралистите отхвърлят историческите изследвания, защото историцизма също се фокусира върху емпиричните данни и пренебрегва скритата структура. Пряка задача, според тях, на марксизма е да изучава съвременността. Само когато разберем основната структура на съвременността, ние можем да проумеем и историческия процес. Парсонс също твърди, че изучаването на структурата трябва да предшества теорията на историята и на социалната промяна.

Трето, структурния марксизъм критикува редуционисткия икономически детерминизъм, който характеризира някои марксистки теории. Въпреки че структурния марксизъм признава важността на икономиката и даже я вижда като детерминант от “последна инстанция”, той също признава важността на другите обществени сектори, специално политическите и идеологическите структури. Поланцас например, отхвърля

идеята, че държавата отразява икономиката. Тя притежава “относителна автономия”. Той критикува тези детерминисти, които твърдят че икономическото развитие определя какъв тип държава ще се оформи. Той критикува тези, които твърдят, че няма значение дали една капиталистическа страна ще се управлява от фашизъм или демокрация и че фашизмът се разпада само по себе си по силата на икономическите противоречия, така че няма нужда да се предприемат никакви действия против него. Поланцас критикува и тези, които разбират империализма като чисто икономически феномен. За него това е един много по-сложен процес, включващ политически, икономически и културни аспекти. Въпреки че Поланцас (и другите структурни марксисти) признават важността на икономиката, те също твърдят, че във всеки даден момент други социални структури могат да играят доминираща позиция.

Накрая, структурният марксизъм критикува тенденцията на множество други марксисти (специално критическите теоретици) за субективизацията и хуманизацията на полето. За структуралистите фокусът трябва да бъде върху обективните структури на обществото - икономика, политика, идеология - а не върху субектите, образуващи тези структури. Структуралистите отхвърлят хуманистичната интерпретация на маркситката теория, опитът да се възкреси марксовото разбиране за историческото развитие, както и фокусирането върху по-хуманистичните работи на Маркс като Манускриптите от 1844, наблягането на хегелианските корени на маркситката теория, фокусирането върху волунтаристичните субекти, чувства, интерперсонални отношения, и даже съзнателни усилия за самоорганизация. Например, вместо да виждаме социалните класи като композирани от субекти, структуралистите ги виждат като “обективни антагонистични отношения”. Алтусер набляга на структурите и на факта, че субектите са детерминирани от тези структури: “*Структурата на отношенията на производството определят мястото и функциите, които се заемат от субектите на производството, които не са нещо повече от заемащи тези места, доколкото те се поддържат от функциите. Истинските субекти (в смисъл на конститутивните субекти на процеса) не са тези заемащи, а отношенията между производството (и политическите и социални отношения)*”. (Althusser, L. (1969). "On the Materialist Dialectic" in For Marx (1969), pp. 161–218,

Отхвърляйки хуманистичният марксизъм структуралистите явно показват своя интерес към структурите на капиталистическото общество.

Принципи на структурния марксизъм

Структурният марксизъм е ориентиран към изучаването на скритата структура на капиталистическото общество. Неговият истински интерес не е видимата действителност. Представителите му вярват, че съществува такава скрита структура, която определя не само как обществото функционира, но и какво мислят и правят субектите. Те не само приемат важността и на другите структури освен икономическата, но и твърдят, че те притежават относителна автономия. Тези структури могат да имат независимо развитие и във всеки момент могат да получат водеща роля в обществото.

Но и за каквито и структури да става въпрос, субектите просто попълват позиции в тях. Въпреки този пасивен възглед като практикуващи марксисти, те не смятат, че хората просто трябва да чакат разрушаването на дадените структури.

Идеята за разрушаването на структурите е свързана с идеята за противоречията в системата. Ние трябва да изследваме тези противоречия, а не противоречията, които усещат субектите.

Тъй като структурата е невидима, подходът трябва да е теоретичен и планини от емпирични изследвания не могат да я разкрият.

Структурните марксисти са против историческия подход в социологията и настояват за изследване на съвременното общество.

Реанализирането на Маркс. Работите на Луис Алтюсер

Според Алтюсер повечето марксисти не интерпретират правилно работите на Маркс. Нещо повече, той чувства, че те са извършили голямо насилие над него. Той иска да се справи с този проблем като развие, както той вярва, правилното четене на на Маркс. Работите на Алтюсер са най-добрият пример за дебатите около работите на Маркс.

Един от въпросите е дали Маркс е държал една и съща позиция през целия си живот. Това са въпросите дали Маркс е структуралист или детерминист, хуманистичен или диалектичен мислител. Тези, които го виждат като структуралист изтъкват късните му работи като Капитала. Други изтъкват по-хуманистичната перспектива, съдържаща се в Икономическите и философски ръкописи от 1844 г. В действителност има много доказателства и за едното и за другото.

Алтусер твърди, че в ранните си работи Маркс е все още силно повлиян от Хегел, философията и хуманизма и от теорията за отчуждението в условията на капитализма и ефекта на отчуждението върху индивида. Но Алтусер вярва, че сърцето на марксистката доктрина е в разкриването на структурата на обществото и законите, които управляват функционирането на структурите. Алтусер пише: "Ако вземем на сериозно това, което ни казва Маркс относно реалната диалектика на историята, не е човекът, който прави историята, въпреки че диалектиката се осъществява чрез неговата практика." (Althusser, L. (1969). "On the Materialist Dialectic" in For Marx (1969), p. 161

Алтусер твърди, че има ясно "епистемологическо прекъсване" в историята на марксовите работи и Маркс преминава драматически от философската субективност (една идеологическа позиция) към абстрактна теория (една научна позиция). Въпреки че посочва няколко подпериода, Алтусер основно разделя марксовите работи на пред и пост 1845 година период. До 1845 Маркс е главно философски хуманист. След това той развива научна ориентация и това е неговият научен период. След 1845 г. Маркс прави научни открития без исторически прецедент. Маркс създава нова наука, науката за историята на социалните формации.

Според Алтусер, през 1845 "Маркс скъсва със всяка теория, която основава историрията и политиката чрез същността на човека." (1969:227) Той вижда три главни елемента в тази драматична промяна. Първо, Маркс развива цялостно нова концепция, заменяща идеи като отчуждение, човешка същност и други такива хуманистични понятия с нови научни, структурни концепции като социални формации, надстройка, производствени отношения и производителни сили. Второ, Маркс се ангажира в теоретическа критика на всички варианти на философски хуманизъм. Трето, Маркс определя хуманизмът

като форма на идеология - една изопачаваща и елитарна идеалистическа система. “Това скъсване със всякакъв хуманизъм не е второстепенен детайл, това е научно откритие на Маркс” (1969:227)

Маркс не остава на едни и същи позиции през целия си живот, но по-скоро има еволюция на ранните му идеи, отколкото рязко прекъсване. Много малко изследователи виждат Маркс, така както Алтусер - като структурен детерминист.

Алтусер предлага и структурен анализ на капиталистическото общество. Според него икономиката е определяща в крайна сметка. Но независимо от основното значение на икономиката, другите структурни компоненти на капиталистическото общество са от голяма, ако не и от първостепенна важност.

Артусер разглежда капиталистическото общество като социална формация - конкретна, сложна тоталност, възникнала на определен етап от историческото развитие. Но това е статично, антиисторично разбиране.

Алтусер също разглежда основните компоненти на социалната формация. Тук той отхвърля простата дихотомия база и надстройка. Според Алтусер надстройката не винаги отразява икономическата база - тя има относителна автономия и в дадено време може да е доминираща. Според него, социалната формация се състои от три основни елемента - икономика, политика и идеология. Взаимодействията между тези три основни елемента правят социалното цяло в даден момент.

Като марксист, Алтусер е чувствителен към противоречията между структурните компоненти. Той развива концепцията за наддетерминираността, която отчасти заема от Ленин и Мао. Според тази концепция нито едно противоречие не може да се проявява само, тъй като е повлияно от всички други противоречия в обществото. Оттук следва идеята за *неравномерното развитие* на капитализма. Идеята за неравномерно развитие позволява да се излезе извън чисто детерминистката позиция. Субектите са детерминирани от социалната структура, но поради *непавномерното развитие* социалните формации не са изцяло детерминирани. Противоречията придават на формациите динамични качества. Резултатът е, че развитието на обществата не може да бъде обяснено изцяло детерминистки.

Икономиката не е винаги първичен, а другите сфери вторични актори. Може да се случи и обратното. Ето защо, трябва да сме чувствителни към взаимоотношенията между социалните сфери и институции. Има диалектически отношения между структурите.

Николас Пауланцас - икономика, политика и идеология

Той има много общо с Алтусер. Но докато Алтусер е известен с критиката си на марксистките текстове, Пауланцас се занимава с анализи на реалния свят. Поуланцас критикува не само марксисткия икономически детерминизъм, но и работите на своите колеги структуралисти. Той теоретизира по конкретни въпроси и не се опитва да изгради обща теория. Той също е повече ангажиран в революционна дейност. С годините Поуланцас се отдалечава от структурализма.

Въпреки стремежа си да се разграничи от другите структуралисти, той има много общо с тях.

Поуланцас отхвърля икономическия детерминизъм и хегелианската линия в Маркс, интереса към отделния субект и неговите мотивации.

Той също разглежда съвременния капитализъм като съставен от три основни компонента - държава, идеология и икономика. Поуланцас прилага реалистичен подход към тези структури и анализира голямо количество емпиричен материал. Но неговите основни приноси са в теоретичния опит да разкрие скритата структура на капиталистическото общество. Той също въвежда тезиса за относителната автономия на основните структури, но той разширява тази идея като например, обсъжда сравнителната автономия на различните клики, фракции и класи. Той вижда всички елементи на обществото като взаимозависими и заедна с това относително автономни.

Той не разглежда структурите като обединени тоталности, а като съставени от подструктури. Най-познатата му идея, в това отношение е за фрагментарността на социалните класи, които не са тоталности, а са композирани от различни подгрупи. Той говори за подструктури и по отношение на политическата и идеологическата структура, които той тук нарича категории, които се определят от тяхното място в

политическите и идеологическите отношения. Например категорията на държавната бюрокрация се определя с отношенията ѝ с държавния апарат, а интелектуалците се определят от тяхната роля в развитието на идеологията.

С една дума Поланцас развива много по-сложен образ на структурите в капиталистическото общество, отколкото другите структуралисти.

Поланцас отделя голямо внимание на структурната диференциация, защото той вижда всяка от субструктурите като относително автономни и предизвикващи самостоятелни последствия. Освен това, всяка от подструктурите има потенциала да играе централна роля в обществените отношения.

Плуралистичното разбиране за структурите оформя и неговото разбиране за противоречията в обществото. Той не се ограничава само до противоречията между икономика, политика и идеология, а разглежда противоречията между различните подструктури, фракции, категории, апарати и т.н.

Поланцас набляга и на взаимозависимостта между структурите. Така той твърди, че държавата не би могла да управлява твърде дълго само с насилие, а се нуждае и от идеологията.

Както и другите структуралисти той подчертава, че от първостепенно значение са структурните позиции, а не субектите.

Той се разграничава от социолозите, които придават голямо значение на идеологията и социализацията. Разширената репродукция на структурните места е водещия процес.

Той разглежда спецификата на монополистичният капитализъм и империализма и показва, че в съвременния капитализъм държавата играе все по-голяма роля, а империализма не е чисто икономически феномен. “Суперструктурите (надстройките) със своите юридико-политически и идеологически форми се намесват сериозно в процесите на производство.”(Poulantzas, *Nicos. Classes in Contemporary Capitalism. NLB, 1975, p.35*)

Тъкмо тази плуралистичност води до неравномерно развитие на капиталистическата система. Диалектиката на отношенията между подструктурите спасява Поланцас, както и Алтусер от тоталния детерминизъм.

Поланцас твърди, че социалните класи са структурно детерминирани и това е обективен, независим от желанието или съзнанието им процес. Но класите не са детерминирани изцяло от икономическите структури, но също от политическите и идеологически фактори. Поланцас прави големи усилия да избегне проблемът на структуралистите - статичното виждане на класите. Класите са детерминирани, според него, от продължаващият процес на класова борба, която се явява като идеологическа, политическа и икономическа борба. Но той прави разлика между този общ анализ и класовите позиции в даден исторически период. Във всеки момент класите могат да заемат позиции, които не съвпадат със структурните им позиции. Така например, работническата аристокрация може да се отъждествява с буржоазията, а дребната буржоазия с работниците. Но това са временни исторически развития, които не променят общата структура на класовата борба. Но тези отклонения могат да доведат до сериозни исторически последствия. Тъкмо в това се изразява и гъвкавостта на диалектическия процес.

Критически реакции към структуралния марксизъм

Структуралният марксизъм е критикуван от другите марксисти и първо за неговата антиисторичност. Възгледът на Алтусер за историята е научно и политически бизсмислен, неговата позиция е абсурдна. Структуралистите не разбират историческите категории и не са способни да се справят с класовата борба и социалната промяна. Те не са изпълнили целта си да бъдат близко до Маркс. Накрая, ортодоксалните марксисти, разглеждат Алтусер като опасен интелектуалец, който се харесва на буржоазните интелектуалци, поради това, че не разбират какво той казва. Те го харесват поради псевдосложността на неговите идеи и защото не изисква от тях да се ангажират в класовата борба.

Структуралистите нямат усет за факта. Когато Маркс анализира социалната структура, той винаги се опира на конкретната историческа епоха, докато структуралистите

представят специфичната историческа структура като универсални принципи на социалната организация.

Структуралистите са атакувани и за тяхната поддръжка на сциентизма. Във времента когато науката се използва за да легитимира социалния ред, те налагат догматично нейните оценки във всички области.

Трето, структурализмът води до елитарна ориентация. Структурализмът също е критикуван, че е загубил поглед за субектите и съзнателността, че не признава емпиричните изследвания и е детерминистичен. Структурализмът се разглежда като по-близък до структурния функционализъм и критическата теория, отколкото до марксизма.